

**CIJENA PROTESTA:
PRAKSE NADLEŽNIH INSTITUCIJA U
OBLASTI SLOBODE OKUPLJANJA**

Sarajevo, 2020.

Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra Broj publikacije: 72

Naslov: Cijena protesta: Prakse nadležnih institucija u oblasti slobode okupljanja u BiH

Autorica: Ajla Škrbić

Urednica: Mariña Barreiro Mariño

Lektura i korektura: Srđan Arkoš

Prelom i dizajn: Nađa Čengić

Prijevod: Aida Spahić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova poželjno je, uz obavezno prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Fond MATRA Ambasade Kraljevine Nizozemske. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

Kingdom of the Netherlands

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.729

ŠKRBIĆ, Ajla

Cijena protesta : prakse nadležnih institucija u oblasti slobode okupljanja u BiH / [Ajla Škrbić ; prijevod Aida Spahić]. - Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, 2020. - 44 str. : tabele, graf. prikazi ; 24 cm. - (Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra ; 72)

Nasl. str. prištampanoga prijevoda: The price of protests. - Izvorni tekst i prijevod štampani u međusobno obrnutim smjerovima. - Autorica: str. 36. - Author: str. 36. - Bibliografija: str. 37-44.

ISBN 978-9958-536-66-3

COBISS.BH-ID 40586502

Ajla Škrbić

CIJENA PROTESTA: PRAKSE NADLEŽNIH INSTITUCIJA U
OBLASTI SLOBODE OKUPLJANJA U BIH

Sarajevo, 2020.

— SAŽETAK —

Ovim izvještajem se analizira pravo na slobodu okupljanja, s fokusom na praksi nadležnih organa: ministarstava unutrašnjih poslova u kantonima Federacije Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj te Policije Brčko distrikta. Istražena je i praksa drugih aktera koji u Bosni i Hercegovini mogu odlučivati o ostvarivanju prava na okupljanje (ministarstva saobraćaja, općinska tijela, privatne osobe). Iako je fokus na praksi, analizirani su i pozitivni propisi koji se odnose na prijavu i mogućnosti zabrane okupljanja, pri čemu je ispitana njihova usklađenost s međunarodnim standardima. Glavni cilj istraživanja je utvrditi da li je praksa institucija u Bosni i Hercegovini u pogledu prava na slobodu okupljanja restriktivna i koji su izazovi s kojima se susreću organizatori/organizatorice javnih okupljanja.

Istraživanje je obuhvatilo cijeli teritorij Bosne i Hercegovine u vremenskom okviru od 1. 1. 2017. do 31. 12. 2019. godine. Rezultati istraživanja ukazuju da broj javnih okupljanja u Bosni i Hercegovini raste, kao i broj učesnika/učesnica okupljanja. Zakonski propisi, međutim, razlikuju se u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, sa zajedničkom karakteristikom da nisu usklađeni s međunarodnim standardima. Loša zakonska regulativa, loša primjena te regulative u praksi i veliko diskreciono pravo koje je ostavljeno akterima u ovoj oblasti dovode do ograničavanja i diskriminacije u ostvarivanju prava na javno okupljanje u Bosni i Hercegovini. Praksa organa zavisi od cilja okupljanja, odnosno restriktivna je ukoliko su u pitanju okupljanja usmjerena na kritiku lokalne vlasti ili imaju u svom središtu prava žena i LGBTI osoba. Stoga je neophodno domaće zakone uskladiti u cijeloj državi, harmonizirati ih s međunarodnim standardima te kontinuirano obučavati državne organe u pogledu sadržaja i primjene međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Imajući u vidu prethodno navedeno, ovaj izvještaj daje preporuke za razvoj kvalitetnog okvira za ostvarivanje prava na slobodu okupljanja u Bosni i Hercegovini, usklađenog s međunarodnim standardima.

— SADRŽAJ —

Sažetak	3
1. Uvod	5
2. Cilj i metodologija istraživanja	7
3. Normativni okvir i opis restriktivnih praksi	10
3.1. Međunarodni standardi i praksa u vezi s pravom na slobodu javnog okupljanja	10
3.2. Normativni okvir i praksa u Bosni i Hercegovini u vezi s pravom na slobodu javnog okupljanja	12
4. Predstavljanje rezultata istraživanja	15
4.1. Iskustva organizatora/organizatorica okupljanja u vezi s prijavljivanjem i organiziranjem javnih okupljanja	16
4.2. Adekvatnost zakonskih obveza organizatora/organizatorica okupljanja	16
4.3. Izazovi s kojima se organizatori/organizatorice okupljanja susreću u odnosu s institucijama	17
4.4. Izazovi s kojima se u vezi s javnim okupljanjima susreću nadležni organi	19
4.5. Kako nadležni organi razumiju značaj prava na slobodu okupljanja	20
4.6. Razlozi prekida i zabrana javnih okupljanja u BiH	22
4.7. Prijedlozi i preporuke nadležnih organa i organizatora/organizatorica okupljanja u pogledu reguliranja javnih okupljanja u BiH	24
5. Zaključak	27
6. Preporuke	29
6.1. Preporuke zakonodavcima	29
6.2. Preporuke izvršnoj vlasti	30
6.3. Preporuke MUP-ovima/Policiji BD-a	30
6.4. Preporuke lokalnim vlastima	31
6.5. Preporuke civilnom društvu	31
7. Prilozi	33
7.1. Uпитnik za organizatore/organizatorice javnih okupljanja	33
7.2. Uпитnik za nadležne organe	34
DODATAK	
O Sarajevskom otvorenom centru	35
Urednica	36
Autorica	36
Reference	37

1 UVOD

Pravo na slobodu okupljanja je jedno od osnovnih ljudskih prava. Podrazumijeva namjerno i privremeno prisustvo ljudi na javnom mjestu radi kolektivnog izražavanja zajedničkih interesa i ciljeva. Može se ispoljavati na različite načine pa su tako pod ovim terminom obuhvaćeni protesti, štrajkovi i demonstracije, ali i različiti skupovi, šetnje i performanse. Međutim, cilj je uvijek isti: kolektivno izražavanje i promoviranje zajedničkih stavova i interesa.

Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja s drugima, što također podrazumijeva i pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima radi zaštite vlastitih interesa. Ovo pravo može biti ograničeno samo zakonom i onoliko koliko je nužno u demokratskom društvu, a u interesu je nacionalne ili javne sigurnosti, odnosno u cilju je sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala, ili zaštite prava i sloboda drugih.

Značaj ostvarivanja prava na slobodu okupljanja je velik. Ponekad je to najefikasniji ili čak jedini način da se promoviraju stavovi i interesi pojedinaca i grupa koji na drugi način ne bi mogli iznijeti svoje stavove javnosti i (posebno) vlasti. Dakle, sloboda okupljanja daje mogućnost da se utječe na zakonodavstvo i izvršnu vlast, da se učine vidljivijim marginalizirane grupe, odnosno da se pokrenu ili ubrzaju promjene u određenoj oblasti (primjerice, u vezi s pravima LGBTI osoba, pravima ratnih veterana/veteranki, radnika/radnica itd.). Zaštita prava na slobodu okupljanja je stoga od presudnog značaja za branitelje/braniteljice ljudskih prava i društvene pokrete generalno. U Bosni i Hercegovini (u nastavku teksta: BiH) sloboda okupljanja je zagarantirana Ustavom, ali i međunarodnim aktima, te ustavima entiteta, Statutom Brčko distrikta BiH (u nastavku teksta: BD) i zakonskim aktima. No, i pored velikog broja pravnih akata koji je potvrđuju i ukazuju da je ona jedan od osnovnih pokazatelja demokracije i vladavine prava, u BiH se sloboda okupljanja vrlo često ograničava ili zabranjuje. Stoga u ovom izvješću istražujemo praksu relevantnih tijela u BiH u pogledu ostvarivanja slobode okupljanja. Izvještaj nastoji identificirati da li je ta praksa restriktivna i, ako jeste, da li je to slučaj samo u pojedinim dijelovima BiH, odnosno samo u pogledu pojedinih grupa ljudi (primjerice, žena, radnika/radnica, ratnih veterana/veteranki, sindikata, LGBTI osoba). Izvještaj također daje pregled ključnih principa razrađenih u međunarodnim aktima i sudskoj praksi u vezi sa slobodom okupljanja i analizira koliko se oni poštuju u praksi u BiH. Cilj je da se identificiraju osnovni izazovi s kojima se organizatori/organizatorice javnih okupljanja u BiH susreću te da se daju prijedlozi njihovog prevladavanja. Pri tome su ilustrirani primjeri dobrih praksi, koji su potom uspoređeni s primjerima iz prakse koji nisu osigurali dovoljnu zaštitu ostvarivanja prava na slobodu okupljanja. Konačno, izvještaj daje važne smjernice i preporuke za ograničavanje diskrecije vlasti i otklanjanje mogućnosti proizvoljnog tumačenja zakonskih propisa u ovoj oblasti. No,

bit će koristan ne samo onima koji provode zakone iz oblasti javnog okupljanja nego i zakonodavcima i organizatorima/organizatoricama javnih okupljanja, na koje se ti zakoni odnose.

Uvid u stanje ostvarivanja prava na slobodu okupljanja zasniva se na izvješćima organizacija koje prate ostvarivanje ovog prava u praksi u BiH, međunarodnih, regionalnih i nacionalnih, zatim na odgovorima na upitnike dostavljene državnim organima koji odlučuju o ostvarivanju ovog prava u praksi, odgovorima na upitnike dostavljene organizatorima/organizatoricama javnih okupljanja u BiH, medijskim izvješćima i drugim javno dostupnim podacima.

Budući da Sarajevski otvoreni centar (u nastavku teksta: SOC) priprema i izvještaj koji će se baviti isključivo zakonskim okvirom u pogledu slobode okupljanja u BiH i njegovom usklađenošću s međunarodnim standardima u ovoj oblasti, ovaj izvještaj fokusirat će se na praksu, dok će od normativnih akata biti analizirani samo oni koji se odnose na proceduru prijave i mogućnosti zabrane okupljanja. Ostali propisi relevantnih međunarodnih, regionalnih i nacionalnih akata nisu, stoga, u fokusu ovog izvještaja, ali zaslužuju pažnju u kontekstu sagledavanja njihovog utjecaja na proces prijave i zabrane javnog okupljanja.

2

CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživati pravo na slobodu okupljanja u BiH s fokusom na praksi nadležnih organa je veoma složen zadatak, ne samo zbog mnoštva primjenjivih zakona nego i zbog velikog broja aktera koji mogu odlučivati o ostvarivanju ovog prava. S obzirom da je cilj bio sagledati postojeće stanje u praksi te dati konstruktivne prijedloge za njeno unapređenje, istraživanje je bilo kvalitativno, uz korištenje kvantitativnih pokazatelja. Na taj način smo došli ne samo do normativnih i statističkih podataka nego i do podataka o neposrednim iskustvima i mišljenju onih koji organiziraju javna okupljanja u BiH, odnosno onih koji o njima odlučuju u praksi.

Istraživanje je izvršeno u periodu mart - juli 2020., a bilo je ograničeno na pregled prakse u periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. godine. Odabir određenog vremenskog okvira za istraživanje dovodi do preciznijih nalaza od rada s otvorenim vremenskim okvirom. Ipak, da bi predmet istraživanja bio u potpunosti jasan i da bi se predstavila stvarna slika prakse institucija u pogledu prava na slobodu okupljanja, odlučili smo obratiti pažnju i na pojedine slučajeve okupljanja koji su se dogodili prije, odnosno nakon naznačenog perioda. To nam je omogućilo da ne posmatramo predmet istraživanja izolovano od šireg konteksta prava na slobodu okupljanja i prakse institucija u vezi s tim pravom te omogućilo da dobijemo jasniju sliku u pogledu toga ima li napretka u praksi institucija i njenom približavanju međunarodnim standardima.

S tim u vezi istraživanje je obuhvatilo:

1. mapiranje i identificiranje prakse nadležnih organa u pogledu prava na slobodu okupljanja u BiH u naznačenom periodu;
2. ispitivanje usklađenosti te prakse s važećim zakonodavstvom i međunarodnim standardima;
3. davanje preporuka za unapređenje postojećih praksi nadležnih organa u BiH u ovoj oblasti.

U skladu s navedenim, primijenjene su metoda prikupljanja informacija putem upitnika (primarni izvori) i metoda analize sadržaja relevantnog bosanskohercegovačkog zakonodavstva i međunarodnih standarda (sekundarni izvori).

Putem upitnika su prikupljeni statistički podaci i podaci o neposrednim iskustvima i mišljenju onih koji organiziraju javna okupljanja u BiH, s jedne strane, i onih koji o javnim okupljanjima odlučuju u praksi, s druge strane. Upitnik je relevantnim organima, organizacijama, fondacijama, udruženjima, sindikatima i pojedincima dostavljen putem e-pošte. S obzirom na pandemiju s Covidom-19, nisu planirani usmeni

intervjui niti prikupljanje podataka iz prve ruke (provođenje strukturiranog posmatranja okupljanja).

Pitanja u upitniku za nadležne organe razlikovala su se od pitanja za organizatore/organizatorice javnih okupljanja. Ipak, oba upitnika su obuhvatila pitanja otvorenog i djelimično otvorenog tipa te pitanja s rangiranjem (vidjeti priloge). U pogledu populacije istraživanja, odabrana su ministarstva unutrašnjih poslova (u nastavku teksta: MUP) u svih deset kantona u Federaciji BiH (u nastavku teksta: FBiH), MUP Republike Srpske (u nastavku teksta: RS) te Policija BD-a (kao nadležni organi u ovoj oblasti), odnosno poznati organizatori/organizatorice javnih okupljanja u naznačenom periodu. Organizatori/organizatorice okupljanja su prepoznati/prepoznate pregledom prvenstveno medijskih članaka za period 2017.– 2019., ali i pregledom žalbi Instituciji ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH (u nastavku teksta: ombudsmen) i sudske prakse za period na koji se istraživanje odnosi. Svim identificiranim organizatorima/organizatoricama su potom poslani upitnici (ali svi nisu i dostavili svoje odgovore - više o tome u poglavlju 4.).

Istraživanje je obuhvatilo cijeli teritorij BiH (oba entiteta i BD) kako bi se poređenjem dobivenih podataka iz različitih dijelova BiH, odnosno njihovim poređenjem s međunarodnim standardima u ovoj oblasti, došlo do zaključaka i preporuka koji će ostvarivanje prava na slobodu okupljanja učiniti dostupnim svim osobama na svim mjestima u BiH, što čini ključnu pretpostavku za ostvarivanje vladavine prava.

Kod analize normativnog okvira (nacionalnog i međunarodnog) fokus je bio na pitanju kako treba izgledati proces prijave i šta organizator/organizatorica javnog okupljanja mora dostaviti prilikom prijave okupljanja te kako i pod kojim uvjetima nadležni organ može zabraniti javno okupljanje.

Od bosanskohercegovačkog zakonodavstva analizirani su svi akti koji se direktno i/ili indirektno odnose na slobodu javnog okupljanja, uključujući: Ustav BiH, Ustav FBiH, Ustav RS-a, Statut BD-a, ustave kantonâ, kao i zakonske akte na svim nivoima koji posredno ili neposredno reguliraju slobodu okupljanja u BiH. Dakle, pored analize zakonâ o slobodi okupljanja, analizirani su i normativni akti u vezi s javnim redom i mirom, saobraćajem, korištenjem javnih površina, sigurnosnim agencijama, policijskim službenicima i zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina.

Nadalje, analizirani su akti koji ukazuju na praksu nadležnih organa u ovoj oblasti, a koji uključuju: medijske članke, izvještaje i analize nevladinih organizacija, izvještaje međunarodnih organizacija, presude sudova (kako domaćih tako i međunarodnih) i žalbe ombudsmenu.

Od međunarodnih akata u sklopu istraživanja analizirani su akti međunarodnih i regionalnih organizacija koje se bave pravom na slobodu okupljanja te međunarodne i regionalne konvencije koje potvrđuju ovo pravo.¹

Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi da li je praksa institucija u BiH u pogledu prava na slobodu okupljanja u skladu s međunarodnim standardima, odnosno koji su izazovi s kojima se susreću organizatori/organizatorice javnih okupljanja, kao i davanje preporuka za njihovo prevladavanje. U skladu s navedenim, fokus istraživanja je usmjeren na pet sljedećih pitanja:

1. Da li je praksa nadležnih organa u BiH usklađena s važećim zakonodavstvom u ovoj oblasti?
2. Da li je praksa nadležnih organa u BiH usklađena s međunarodnim standardima u ovoj oblasti?
3. Koje su prepreke za ostvarivanje prava na slobodu okupljanja u BiH?
4. Da li te prepreke postoje u zakonskim aktima, u praksi ili i u zakonodavstvu i praksi?
5. Da li je praksa nadležnih organa restriktivna, i da li je to slučaj samo u pogledu određenih skupina i njihovog prava na javno okupljanje?

Izveštaj, nakon Uvoda (poglavlje 1.) i Cilja i metodologije (poglavlje 2.), prvo daje pregled međunarodnih standarda, uz navođenje relevantne prakse međunarodnih sudova i prakse stranih država u vezi s pravom na slobodu okupljanja (potpoglavlje 3.1.). Nakon toga slijedi opis pravnog okvira i prakse u BiH u vezi s ovim pravom (potpoglavlje 3.2.). Potom se nudi analiza odgovora na upitnike dostavljene relevantnim akterima u BiH (poglavlje 4.). Izveštaj završava zaključcima (poglavlje 5.) i preporukama usmjerenim na unapređenje prakse i zakonodavstva u ovoj oblasti u BiH (poglavlje 6.), nakon kojeg slijede Prilozi, odnosno upitnici koji su dostavljeni akterima u BiH u ovoj oblasti (poglavlje 7.).

3

NORMATIVNI OKVIR I OPIS RESTRIKTIVNIH PRAKSI

Ovaj dio izvještaja daje pregled međunarodnih standarda i prakse te domaćeg zakonodavstva i prakse u ovoj oblasti, s fokusom na proceduri prijave i mogućnosti zabrane javnog okupljanja.

| 3.1. Međunarodni standardi i praksa u vezi s pravom na slobodu javnog okupljanja

Pravo na slobodu okupljanja je jedno od najvažnijih političkih prava. Prilikom reguliranja ovog prava, svaka država ima obvezu ispoštovati nekoliko općih principa, od kojih izdvajamo:

1. Uživane prava na slobodu okupljanja mora se osigurati svima, bez diskriminacije na osnovu rase, spola, seksualnog opredjeljenja, vjeroispovijesti, političkog mišljenja i drugih zaštićenih osnova u kontekstu organizatora/organizatorice i učesnika/učesnica okupljanja.²
2. Država treba što manje regulirati i uplitati se u ostvarivanje ovog prava. U suprotnom, postoji rizik od proizvoljnosti i arbitrarnosti državnih organa i mogućnosti zloupotreba.³
3. Samo zakonom smiju biti zabranjene određene vrste javnih okupljanja. Uz to, zakonska zabrana mora biti dovoljno precizna (kako bi se onemogućilo veliko diskreciono pravo nadležnih državnih organa u njenom tumačenju)⁴ i imati opravdanje (primjerice, jer je konkretna vrsta javnog okupljanja rizična za nacionalnu sigurnost ili zdravlje ljudi).⁵ Pa čak i u takvim situacijama država treba izabrati najblažu mjeru koja joj stoji na raspolaganju, a s kojom se može postići legitiman cilj (primjerice, dodatno osigurati, a ne zabraniti okupljanje).⁶ To znači da svako ograničenje prava na slobodu okupljanja mora biti u skladu s principima zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti.⁷

Što se tiče prijave okupljanja, međunarodni standardi ističu da ona ne bi trebala biti obvezna za sve vrste okupljanja te da za neka okupljanja nije potreban nikakav oblik službene regulacije.⁸ Pravo na slobodu javnog okupljanja je pravo, a ne privilegija, zbog čega prijavu okupljanja treba shvatiti kao obavijest o namjeri da se organizira okupljanje, a ne kao traženje odobrenja.⁹ Stoga bi prethodnu obavijest trebalo tražiti samo u svrhu omogućavanja državi da uskladi pravo okupljanja s pravima i zakonitim interesima drugih te u cilju sprečavanja nereda ili kriminala. U svakom slučaju, proces prijave ne smije biti kompliciran i birokratiziran, što se prvenstveno odnosi na sadržaj prijave i rok za prijavu okupljanja. U tom smislu sadržaj prijave ne smije obvezivati organizatora/organizatoricu okupljanja da daje detaljne informacije o samom okupljanju

(dovoljne su osnovne informacije kao što su datum, vrijeme, trajanje i mjesto okupljanja, uz imena i kontaktne podatke),¹⁰ dok period za prijavu ne smije biti dug i precizno određen (ali treba dati dovoljno vremena nadležnim državnim organima da se pripreme za eventualne obveze u vezi s osiguravanjem okupljanja). Također, okupljanje može biti i spontano, dakle bez identificiranog organizatora/organizatorice.¹¹ Ovakva okupljanja su čak vrlo česta, i najčešće predstavljaju odgovor na trenutna događanja u državi.¹² Zakon treba izričito utvrditi da za spontana okupljanja ne vrijedi obveza prethodne obavijesti u situacijama u kojima se zakonom utvrđeni rok ne može ispuniti.¹³

U pogledu mjesta, vremena i cilja javnog okupljanja, međunarodni standardi i praksa ukazuju da su oni često od izuzetne važnosti da bi se došlo do ciljne publike ili zbog simbolike te bi trebalo da ih organizator/organizatorica okupljanja može slobodno odabrati.¹⁴ U tom smislu čak je potrebno priznavanje određenog privatnog vlasništva učiniti otvorenim za javnost, jer bi u suprotnom povećana privatizacija javnih prostora itekako utjecala na vršenje prava na slobodu okupljanja.¹⁵ Nadalje, države ne smiju utvrđivati opću zabranu u pogledu vremena održavanja i trajanja okupljanja¹⁶ niti smiju zabraniti okupljanje isključivo zato što je neko drugo okupljanje zakazano u isto vrijeme i/ili na istom mjestu.¹⁷

Ipak, određena ograničenja postoje:

1. Iako javna okupljanja predstavljaju legitimnu upotrebu javnog prostora baš kao i neka komercijalna aktivnost ili kretanje automobila i pješaka,¹⁸ država može zabraniti okupljanje na određenom mjestu ako bi takvo okupljanje predstavljalo prijetnju nekom od zaštićenih osnova.¹⁹ Tako najveći broj država svojim domaćim zakonima određuje pojedine prostore kao neprihvatljive za javna okupljanja (primjerice, prostor u blizini zakonodavne vlasti u zakonima Njemačke, Hrvatske i Ukrajine).²⁰ Međutim, odredba kojom se utvrđuje da su javna okupljanja dopuštena na „primjerenim“, „pristupačnim“ ili „pogodnim“ mjestima nije u skladu s međunarodnim standardima, jer omogućava svoje široko tumačenje i zloupotrebu.²¹
2. Iako sadržaj okupljanja ne smije biti razlog za ograničenje u ostvarivanju ovog prava, stvarni rizik od nasilja ili ozbiljno ugrožavanje javnog reda na okupljanju to mogu biti. Stoga nije dopušteno korištenje simbola (zastava, uniformi, znakova, transparentata i sl.) koji su suštinski i isključivo povezani s fizičkim nasiljem ili služe zastrašivanju drugih.²² Ipak, svako ograničenje treba biti proporcionalno riziku,²³ što znači da za zabranu okupljanja nije dovoljno postojanje hipotetičkog rizika za nasilje ili pojedinačnog akta nasilja. Oni mogu biti samo razlog i obveza za intervenciju države, a nikako razlog raspuštanja cijelog okupljanja.²⁴

Situacija u praksi je neujednačena, ali ukazuje na tendenciju zabrane okupljanja koja po svom sadržaju nisu prihvatljiva vladajućoj strukturi (ali uz navođenje drugih izgovora). U Budimpešti je, primjerice, Parada ponosa nekoliko puta zabranjena pod izgovorom nemogućnosti preusmjeravanja prometa zbog traženog okupljanja, dok je u Srbiji izgovor bio da parade ponosa predstavljaju visoki sigurnosni rizik te da ni najoštija policijska

pratnja ne bi bila u stanju zaštititi učesnike/učesnice.²⁵ Nadalje, državni organi često nisu educirani o značaju prava na slobodu okupljanja te ga smatraju uznemiravanjem javnosti. Tako je crnogorski MUP 2017. godine predlagao da se u Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama uvede generalna zabrana okupljanja na prometnicama, jer se okupljanjem ugrožava pravo na slobodu kretanja i slobodu poduzetništva građana/građanki koji nisu učesnici/učesnice javnih okupljanja.²⁶ Indikativna je i odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske koja utvrđuje da se Zakon o javnom okupljanju može definirati kao „zakon kojemu je temeljna svrha ograničavanje Ustavom zajamčenog prava građana na slobodu javnog okupljanja”,²⁷ a ne omogućavanje i olakšavanje ostvarenja prava na slobodu okupljanja. Konačno, države koriste i trenutnu situaciju sa Covidom-19 da ograniče ili zabrane ostvarivanje prava na slobodu okupljanja.²⁸ Tako je Pervomaisky okružni sud u Bishkeku (Kirgistan) u ožujku 2020. godine izrekao četveromjesečnu zabranu svih okupljanja i proglasio mirne demonstracije narušavanjem stabilnog funkcioniranja svakodnevnog života glavnog grada Kirgistana. Kao opravdanje za ovu zabranu Sud je naveo Covid-19, iako je odluka donesena 4. 3. 2020., kad nije bilo niti jednog potvrđenog slučaja zaraženih osoba u toj državi.²⁹

Ipak, postoje i pozitivni primjeri. Njemačka, primjerice, ima dugu historiju zaštite prava na slobodu okupljanja. Država ima pravo prekinuti dopušteni protest samo u krajnjem slučaju, odnosno ako postoji konkretna opasnost od protesta u cjelini. Nadalje, u Ugandi je Ustavni sud u martu 2020. godine utvrdio da je suzbijanje mirnih okupljanja protivustavno te proglasio nezakonitim i neustavnim članak 8. Zakona o upravljanju javnim redom koji je korišten kako bi se rastjerale spontane demonstracije i opozicijski skupovi. Sudac je u presudi naglasio da samo nedemokratski i autoritarni režimi žele zabraniti mirna okupljanja.³⁰

| 3.2. Normativni okvir i praksa u Bosni i Hercegovini u vezi s pravom na slobodu javnog okupljanja

U BiH pravo na slobodu okupljanja nije regulirano jednim zakonom na nivou države, nego većim brojem zakonskih i podzakonskih akata na nivou kantonâ, entitetâ i BD-a. Postoji dvanaest zakona o javnom okupljanju: deset na nivou kantona, jedan na nivou BD-a i jedan na nivou RS-a,³¹ dok je federalni MUP izradio prednacrt Zakona o javnom okupljanju FBiH.³² Svima im je zajednički fokus na regulaciji (a ne na omogućavanju i zaštiti) prava na slobodu okupljanja, i svi predviđaju prvenstveno samog/samu organizatora/organizatoricu kao aktera koji osigurava ostvarivanje ovog prava. Nadalje, velik broj podzakonskih akata i nenadležnih organa/pojedinaca koji, u skladu s ovim aktima, mogu odlučivati o pravu na slobodu okupljanja u BiH dodatno usložnjava ovaj normativni okvir. Primjerice, ukoliko su u pitanju okupljanja u pokretu, od organizatora/organizatorice okupljanja se traži i da dobije saglasnost nadležnog ministarstva prometa o izmjeni režima saobraćaja (koju nakon toga treba potvrditi i nadležni MUP).³³ Ako se okupljanje želi održati na prostoru koji je u vlasništvu neke (privatne) fizičke ili pravne osobe, organizator/organizatorica okupljanja obvezni su dobiti i njihovu suglasnost.³⁴ Uzmemo li se u obzir i odredbe koje utvrđuju da će se prostor

primjeren za javno okupljanje odrediti aktom grada, odnosno općine ili gradonačelnika,³⁵ nedvojbeno je da bosanskohercegovački akti nameću dodatne obveze organizatorima/organizatoricama okupljanja, čime odstupaju od međunarodnih standarda.

Svi zakoni o javnom okupljanju u BiH propisuju da je prijava okupljanja obavezna. Mora se podnijeti policijskoj upravi MUP-a/policiji u mjestu gdje se želi organizirati okupljanje. Rokovi za podnošenje se razlikuju od zakona do zakona, i variraju od 2 do 7 dana.³⁶ No, svi zakoni utvrđuju i da se svaka izmjena sadržaja prijave smatra novom prijavom, čime odstupaju od međunarodnih standarda koji jasno ukazuju da proces prijave okupljanja, ako postoji, mora biti što manje kompliciran i birokratiziran. Nadalje, svi zakoni o javnom okupljanju - izuzev Zakona o javnom okupljanju Srednjobosanskog kantona - zahtijevaju da organizator/organizatorica javnog okupljanja u prijavi dostavi velik broj podataka.³⁷ Pored podataka koje i međunarodni standardi propisuju (datum, vrijeme, trajanje i mjesto okupljanja, uz imena i kontaktne podatke organizatora/organizatorice), bosanskohercegovački zakoni zahtijevaju mnogo više informacija. Tako domaći zakoni propisuju da se nadležnom državnom organu u sklopu prijave moraju dostaviti: program i cilj okupljanja, podaci o mjestu, datumu i vremenu održavanja okupljanja, trajanje okupljanja, procijenjeni broj učesnika/učesnica okupljanja, osobni podaci o organizatoru/organizatorici, odgovornoj osobi, rukovodiocu/rukovoditeljici i redarima/redarkama na okupljanju, podaci o mjerama koje će se poduzeti za održavanje reda i mira, podaci o sredstvima koja će nositi učesnici/učesnice javnog okupljanja, kao i detaljna trasa kretanja (ako je u pitanju okupljanje u pokretu).³⁸ Uzimajući u obzir da međunarodni standardi izričito zabranjuju traženje nekih od ovih podataka,³⁹ očigledna je obveza zakonodavaca u BiH da izmijene propise u ovoj oblasti.⁴⁰

Kad su u pitanju ograničavanje ili zabrana okupljanja, većina bosanskohercegovačkih zakona omogućava široko tumačenje, čime se stvara prostor za zloupotrebe. Primjerice, iako cilj okupljanja ne smije biti razlog za njegovu zabranu (osim ako poziva na nasilje i/ili uključuje nasilje i odbijanje demokratskih principa),⁴¹ praksa u BiH to često opovrgava.⁴² U praksi se ne poštuje ni međunarodni standard koji utvrđuje da se javno okupljanje ne smije zabraniti samo zato što je neko drugo okupljanje planirano na istom mjestu i u isto vrijeme,⁴³ kao ni oni koji zabranjuju generalnu zabranu okupljanja⁴⁴ i generalno označavanje javnih okupljanja narušavanjem javnog reda i mira i uznemiravanje građana/građanki.⁴⁵ Nadležni organi i akteri koji u praksi mogu odlučivati o slobodi okupljanja najčešće nisu educirani o međunarodnim standardima i o značaju prava na slobodu okupljanja⁴⁶ Na udaru su svi oni/one koji/koje žele promovirati sadržaje koji nisu omiljeni vladajućoj strukturi.⁴⁷ Stoga postoje čak i presude Ustavnog suda BiH zbog kršenja prava na slobodu okupljanja. Do sada najbitnija među njima donesena je 2018. godine, kada je Sud usvojio apelaciju SOC-a i drugih, utvrdivši da su vlasti Kantona Sarajevo prekršile pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba, jer nisu osigurale učesnike/učesnice na Festivalu Merlinka 2014. godine.⁴⁸

Unatoč ograničenjima zakonodavnog okvira, praksa ostvarivanja i pokušaja ostvarivanja prava na slobodu okupljanja u BiH se širi, što je posebno vidljivo u periodu koji je predmet istraživanja ovog izvještaja (2017.-2019.). Povećava se broj okupljanja, ali i broj učesnika/učesnica na okupljanjima.⁴⁹ Također, sve je veći i broj kršenja ovog prava,⁵⁰ što dovodi i do povećanog broja žalbi ombudsmanu.⁵¹

4 PREDSTAVLJANJE REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Ovaj dio Izvještaja sadrži analizu podataka dobivenih metodom prikupljanja informacija putem upitnika, uz navođenje ključnih nalaza i tipičnih izjava najvažnijih aktera u ovoj oblasti. Stoga analiza u ovom poglavlju prati pitanja iz Upitnika (vidjeti priloge I i II).

Upitnik za organizatore/organizatorice okupljanja u BiH (prilog I) dostavljen je poznatim organizatorima/organizatoricama okupljanja u BiH u periodu na koji se ovaj izvještaj odnosi (za objašnjenje vidjeti poglavlje 2. Izvještaja).⁵² Upitnik za nadležne organe (prilog II) dostavljen je: MUP-u RS-a, Policiji BD-a i MUP-ovima svih deset kantona u FBiH.⁵³ Svim nadležnim organima je dostavljen isti upitnik, tako da su razlike u količini i vrsti podataka nastale zato što pojedini organi nisu dostavili potpune odgovore ni nakon ponavljanih molbi da svoje odgovore dopune.

KOLIKO JE JAVNIH OKUPLJANJA ODRŽANO U PERIODU 1.1.2017.-31.12.2019.?			
	BROJ PRIJAVLJENIH OKUPLJANJA	BROJ PREKINUTIH OKUPLJANJA	BROJ ZABRANJENIH OKUPLJANJA
RS	6030	1	15
BD	1582	0	0
BOSANSKO-PODRINJSKI KANTON	144 (9 spontanih)	0	0
HERCEGOVAČKO-NERETVANSKI KANTON	Nisu dostavljeni odgovori		
KANTON 10	683	0	0
KANTON SARAJEVO	9913 (587 spontanih)	0	1
POSAVSKI KANTO	847 (0 spontanih)	0	0
SREDNJOBOSANSKI KANTON	Nije dostavljen odgovor	1	4
TUZLANSKI KANTON	5732 (229 spontanih)	30	9
UNSKO-SANSKI KANTON	2117 notified (12 spontanih)	2	2
ZAPADNOHERCEGOVAČKI KANTON	1182 (0 spontanih)	9	1
ZENICKO-DOBOJSKI KANTON	4910	2	1

Tabela 1 (podatci preuzeti iz odgovora nadležnih organa)

| 4.1. Iskustva organizatora/organizatorica okupljanja u vezi s prijavljivanjem i organiziranjem javnih okupljanja

Prema statistici nadležnih organa, praksa korištenja prava na slobodu okupljanja u BiH je vrlo raširena. Također, broj okupljanja se povećava tijekom godina, s tim da je druga (2018. godina) u promatranom periodu bila najaktivnija.⁵⁴ Nadalje, analiza odgovora na upitnike ukazuje da se u BiH najviše organiziraju ulične performanse, ulične akcije i okupljanja u pokretu. Iako većina okupljanja započne kao spontana,⁵⁵ nije uočen velik broj spontanih okupljanja u odnosu na cjelokupan broj okupljanja u BiH.⁵⁶ Međutim, ovaj rezultat je vjerojatno posljedica neadekvatnih zakonskih odredbi koje praktično i ne prepoznaju spontana okupljanja.

Većina dostavljenih odgovora na upitnike ukazuje da su iskustva organizatora/organizatorica okupljanja u BiH u vezi s prijavom i organiziranjem okupljanja negativna. Najproblematičnijim u vezi s prijavom okupljanja organizatori/organizatorice smatraju njenu birokratiziranost, dok u vezi s organizacijom okupljanja ističu diskriminaciju od nadležnih organa. S druge strane, međunarodni standardi zahtijevaju da države imaju jednostavan sistem prijave javnog okupljanja⁵⁷ i ističu da je njihova obaveza da pravo na slobodu javnog okupljanja olakšaju i štite. Međunarodni standardi također nalažu da se uživanje prava na slobodu okupljanja mora osigurati svima, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

Ovi, kao i ostali izazovi s kojima se organizatori/organizatorice okupljanja susreću u vezi s pravom na slobodu okupljanja bit će detaljno opisani u potpoglavlju 4.3. ovog izvještaja.

| 4.2. Adekvatnost zakonskih obveza organizatora/organizatorica okupljanja

Većina organizatora/organizatorica okupljanja u BiH smatra da njihove zakonski propisane obveze nisu adekvatne i da trebaju (zakonski) biti drugačije formulirane. Pri tome najčešće pominju:

- u prijavi okupljanja se traži previše podataka (te je, kao što je već i spomenuto, posebno problematično davanje osobnih podataka organizatora/organizatorica i redara/redarki);⁵⁸
- obveze organizatora/organizatorica u pogledu dodatnog osiguranja okupljanja su prekomjerne (a naročito zato što ova obveza može biti izrečena u kratkom roku neposredno pred okupljanje te zato što može iziskivati dodatna novčana sredstva);⁵⁹
- obveza da organizator/organizatorica okupljanja bude upoznat/upoznata sa svim osobama koje će prisustvovati okupljanju je nezakonita i praktično nemoguća;⁶⁰
- predviđene sankcije protiv učesnika/učesnica, organizatora/organizatorice, voditelja/voditeljice i redara/redarki su prestroge i nerazmjerne u odnosu na predviđene prekršaje te odbijaju građane/građanke od korištenja prava na javno okupljanje.⁶¹

Suprotno navedenom, međunarodni standardi ukazuju da država treba u potpunosti pokriti troškove sigurnosnih mjera na okupljanjima, jer bi drugačija praksa značajno odvrćala od uživanja prava na slobodu okupljanja i mogla dovesti do faktičke zabrane okupljanja svim građanima/građankama koji nisu u mogućnosti da pokriju te troškove.⁶²

4.3. Izazovi s kojima se organizatori/organizatorice okupljanja susreću u odnosu s institucijama

Jedno od pitanja u Upitniku za organizatore/organizatorice odnosilo se na izazove u odnosu s institucijama prilikom organiziranja javnih okupljanja, pri čemu su zamoljeni da najznačajnije izazove rangiraju od 1 (najvažniji) do 5 (najmanje važan). Odgovori koji se najčešće pominju su naznačeni u Tabeli 2.

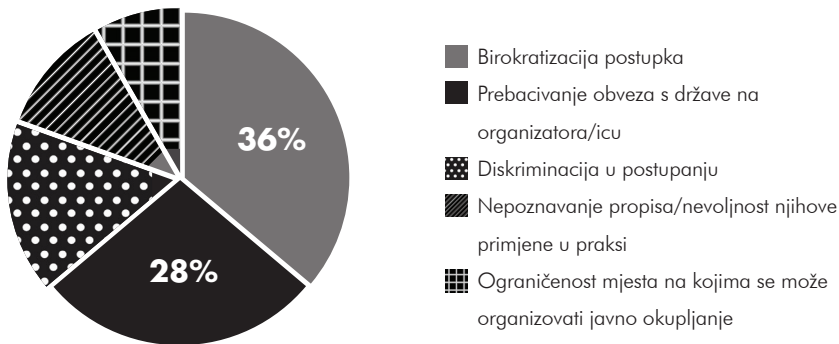

Tabela 2 (podatci preuzeti iz odgovora organizatorâ/organizatoricâ okupljanja)

(1) Birokratizacija postupka je najznačajniji izazov s kojim se organizatori/organizatorice okupljanja susreću u BiH.⁶³ Pri tome, oni navode da problem prvenstveno predstavlja rasparčanost sistema prijave okupljanja i nepostojanje jasnih smjernica za organiziranje javnog okupljanja te su u praksi ovlaštenja u velikoj mjeri prenesena na lokalne organe (koji dalje definiraju pod kojim uvjetima i gdje je moguće organizirati javno okupljanje).⁶⁴ Ovo, između ostalog, omogućava da nenadležna ministarstva, općine i pravne osobe mogu odlučivati o pravu na slobodu javnog okupljanja i procjenjivati sigurnosni rizik na okupljanju. Dodatni problem je nesaradnja tijela koja su uključena u proces odlučivanja. Izazov predstavlja i komunikacija između državnog organa i organizatora/organizatorice okupljanja, jer nije rijetkost (a posebno je to bila ranija praksa) da je jedini mogući način komunikacije osobno dostavljanje dokumentacije ili njeno slanje poštom.⁶⁵ Situacija je dodatno zakomplicirana činjenicom da informacije većinom nisu javno dostupne na internetskim stranicama nadležnih organa te je jako teško govoriti o definiranim praksama.⁶⁶ Stoga su organizatori/organizatorice okupljanja u svojim odgovorima saglasni da bi državni organi trebali imati jasnije protokole komunikacije između sebe i u komunikaciji sa strankama, kao i transparentniji i profesionalniji pristup radu. Ističu i da je velik broj propisa koji nisu dovoljno jasni pa omogućavaju subjektivno

(i često diskriminatorско) tumačenje nadležnih organa. Konačno, razlike u procedurama i postupanju u različitim dijelovima BiH nisu logične i ukazuju na potrebu da zakonodavstvo i praksa u svim dijelovima države budu unificirani.⁶⁷

Birokratizacija podrazumijeva i velik broj podataka koji se traže prilikom prijave okupljanja, gdje je posebno problematično davanje osobnih podataka organizatora/organizatorica i redara/redarki.⁶⁸ Također, organizatori/organizatorice navode i rokove za prijavu okupljanja kao vrlo problematične, jer su prestrogi i onemogućavaju spontana okupljanja.⁶⁹ U tom smislu, Centar za životnu sredinu navodi da, kad se pojavi potreba za hitnom akcijom i skretanjem pažnje javnosti na određenu pojavu, zbog ograničenja uvjetovanih zakonskim odredbama često moraju propustiti moment da djeluju, ili se opredjeljuju samo za slanje poruke putem društvenih mreža i medija. S druge strane, nadležni organi sami često ne poštuju zakonske rokove za odlučivanje po zahtjevu stranaka, što doprinosi nemogućnosti realiziranja okupljanja koja trebaju biti održana kokretnog datuma.⁷⁰

(2) Još jedan izazov koji su u odnosu s institucijama naveli/navele gotovo svi/sve organizatori/organizatorice okupljanja jeste prebacivanje obveza s države na organizatora/organizatoricu.⁷¹ Iako je u biti sadržan i u prvom spomenutom izazovu, ovaj je problem u praksi jako raširen i posebno su ga spomenuli i organizatori/organizatorice u svojim odgovorima na Upitnik te smo ga i mi posebno izdvojili. U tom kontekstu, kao najveći problem organizatori/organizatorice ističu obvezu zaštite učesnika/učesnica na okupljanju. Prema važećim propisima, organizator/organizatorica okupljanja mora osigurati medicinsku ekipu, vatrogasce, a vrlo često i profesionalno osiguranje, što je zapravo posao države.⁷²

(3) Izazov koji također navodi većina ispitanika/ispitanica je i diskriminacija nadležnih organa u postupanju,⁷³ do koje dolazi zbog cilja okupljanja.⁷⁴ Helsinški odbor za ljudska prava u Bijeljini navodi da ova diskriminacija nije vidljiva u zakonskim propisima, ali da se u praksi manifestira u obliku dodatnih administrativnih prepreka i pretjeranih mjera opreza. Udruženje ReStart Srpska navodi da je u njihovom slučaju vrlo čest pritisak policije koja ih svakodnevno zove na „informativne razgovore“, uključujući i na dan okupljanja. SOC u svojim odgovorima naglašava da javna okupljanja čiji je cilj promocija prava LGBTI osoba nadležni organi uvijek označavaju kao okupljanja rizičnog karaktera te se organizatorima/organizatoricama nameću dodatne mjere da bi dobili odobrenje da se okupljanje održi. Fondacija CURE navodi da je svaki događaj koji one organiziraju označen kao rizičan. Izuzetno je problematičan i način ophođenja zaposlenih u nadležnim organima kad ova fondacija prijavljuje okupljanja. Naime, kako u svojim odgovorima Fondacija CURE navodi, “(p)red svaku aktivnost predstavnicima MUP-a KS (policijske stanice u zavisnosti u kojoj se općini/opštini organizuje aktivnost) zahtijevaju sastanke i komunikaciju preko privatnih brojeva telefona kako bi ‘me na vrijeme dobili/e’ i da ne kontaktiraju kancelariju. Nailazila sam na jako loše reakcije zaposlenika do toga da su u Policijskoj stanici Općine Stari Grad uspjeli pronaći jedan predmet u kojem je žena vršila nasilje nad muškarcem posipajući ga solnom kiselinom – otvorili su predmet i upoznali me s istim, s identitetom osoba, i upozorili kako

bi CURE trebale da pokrenu pitanje nasilja nad muškarcima i da se ne bavimo samo ženama – jer i muškarci su ti koji preživljavaju nasilje”. Ovakvo ponašanje državnih organa je apsolutno neprihvatljivo te je potrebna edukacija policijskih službenika/službenica, ali i omogućavanje komunikacije sa svim strankama pisanim putem.

No, diskriminacija u postupanju ne podrazumijeva samo diskriminaciju policije nego i drugih tijela koja odlučuju o korištenju prava na slobodu okupljanja (ministarstva saobraćaja, općinska tijela, vlasnici/vlasnice privatnih nekretnina). SOC, primjerice, navodi da ima korektnu saradnju s MUP-om i Policijskom upravom Kantona Sarajevo te da je njihovo dosadašnje prijavljivanje javnih okupljanja prolazilo u atmosferi saradnje, međusobnog uvažavanja i poštovanja.⁷⁵ Postoje i organizatori/organizatorice okupljanja koji su naveli da prilikom organiziranja okupljanja nisu imali nikakvih problema s nadležnim organima.⁷⁶ Međutim, problem često nastaje kada se u prijavi okupljanja uključe drugi akteri kojima nadležni organi dopuštaju pravo odluke u pitanju organiziranja okupljanja u BiH te do diskriminacije dolazi u slučajevima okupljanja koja promoviraju kontroverzne ideje prema mišljenju ovih aktera. Stoga organizatori/organizatorice u svojim odgovorima ističu da se mogućnost diskriminatorne prakse nenadležnih organa može umanjiti ako bi se primjenjivale isključivo odredbe zakonâ o javnim okupljanjima o pravu na slobodu javnog okupljanja (bez primjene, primjerice, zakona o privremenom korištenju javnog prostora) i odluka o ostvarenju ovog prava u praksi prepustila isključivo MUP-u/ Policiji BD-a.⁷⁷ Njihova odluka o ograničenju prava na slobodu okupljanja mora biti donesena isključivo na osnovu analize da li je ugrožen neki od zaštićenih osnova, a nikako ne bi trebala biti uvjetovana saglasnošću nenadležnih organa/osoba.⁷⁸

(4) Četvrti najznačajniji rizik s kojim se organizatori/organizatorice okupljanja u BiH susreću jeste nepoznavanje propisa od strane državnih organa, odnosno njihova nevoljnost u njihovoj primjeni.⁷⁹ Organizatori/organizatorice navode da se zakonski rokovi za odlučivanje po zahtjevu stranaka često ne poštuju te da dug period odlučivanja dovodi do toga da je ponekad nemoguće održati javno okupljanje na željeni datum (što zna biti od izuzetne važnosti za održavanje okupljanja).

(5) Konačno, pojedini organizatori/organizatorice navode i ograničenost mjesta na kojima se može organizirati javno okupljanje kao jedan od glavnih izazova s kojima se susreću prilikom korištenja prava na slobodu okupljanja.⁸⁰ Ovaj problem posebno je prisutan u Banjoj Luci, gdje su za javna okupljanja dopuštena samo dva mjesta: Trg Krajine i Park Mladena Stojanovića.

Zaključno, potrebno je pojednostaviti postupak organiziranja javnih okupljanja na teritoriji cijele BiH, uz jasnu naznaku ko je za šta nadležan i koji su koraci pri organiziranju okupljanja.⁸¹ Potrebno je ukinuti praksu nadležnih organa kojom nije dopušteno organiziranje okupljanja s promocijom ideja koje nisu bliske lokalnim vlastima ili su usmjerene na kritiku određenih društvenih pojava.⁸² U tom smislu neophodna je edukacija zaposlenih u državnim organima, posebno osoba koje se nalaze na višim pozicijama, jer su njihove odluke često presudne u pogledu prakse institucije koju vode.⁸³

| 4.4. Izazovi s kojima se u vezi s javnim okupljanjima susreću nadležni organi

Dva najčešća izazova s kojima se prilikom javnih okupljanja susreću nadležni organi u BiH jesu osiguravanje javnih okupljanja⁸⁴ i to da organizatori/organizatorice okupljanja ne poznaju zakonske odredbe.⁸⁵

U pogledu prvog izazova, poseban problem predstavlja nedovoljna materijalno-tehnička opremljenost policije,⁸⁶ posebno kad su u pitanju blokade prometnica i skupovi u pokretu.⁸⁷ Također, u praksi organizatori/organizatorice često angažiraju znatno manji broj redara/redarki nego što je navedeno u prijavi okupljanja.⁸⁸ Kako nadležni organi navode, izazov predstavlja i činjenica da organizatori/organizatorice često na okupljanjima ne angažiraju profesionalne zaštitarske agencije.⁸⁹

U pogledu drugog izazova, nadležni organi posebno ističu problem dostavljanja nepotpunih i nepravovremenih prijava.⁹⁰ Problem u praksi često predstavlja i nepoznavanje propisa u pogledu obaveza organizatora/organizatorica okupljanja i nepoštovanje dodatnih mjera koje policijska uprava propiše u određenim slučajevima.

Ostali izazovi koje nadležni organi spominju su: loša komunikacija između lokalne zajednice koja daje odobrenje za mjesto održavanja javnih okupljanja,⁹¹ kratak rok prijave javnog okupljanja kada su u pitanju masovnija okupljanja građana, uz kombinaciju dužnosti policijskih službenika da u kratkom roku sačine plan postupanja te organiziraju i koordiniraju rad svih službi koje će se angažirati na javnom okupljanju,⁹² vrijeme i mjesto održavanja javnih okupljanja,⁹³ velik broj osoba koje sudjeluju u okupljanjima a sklone su vršenju krivičnih djela i drugih nezakonitih radnji,⁹⁴ narušavanje javnog reda i mira fizičkim napadom i naročito drskim ponašanjem.⁹⁵

Analizom odgovora nadležnih organa dolazi se do zaključka da je glavna bojazan državnih organa u vezi s javnim okupljanjem mogućnost da će ono eskalirati u narušavanje javnog reda i mira te činjenica da organizatori/organizatorice okupljanja ne prijavljuju svoja okupljanja na vrijeme i uz sve zakonski zahtijevane podatke. Izmjenom zakonodavstva u smislu njegovog usklađivanja s međunarodnim standardima obje ove bojazni državnih organa mogle bi biti umanjene, ako ne i potpuno eliminirane.

| 4.5. Kako nadležni organi razumiju značaj prava na slobodu okupljanja

Svi nadležni organi su na pitanje „Kakav je vaš stav o javnim okupljanjima generalno, da li imaju svoju svrhu i koliko su neophodna u demokratskom društvu? Pojasnite.“ odgovorili da shvataju značaj ovog prava i da je ono neophodno u demokratskom društvu. Neki su se pozivali i na međunarodne dokumente koji propagiraju ovo pravo (primjerice, Smjernice o slobodi mirnog okupljanja OSCE-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanske komisije ili EKLJP-a).⁹⁶ Neki su se i kritički osvrnuli na trenutno zakonodavstvo u BiH u ovoj oblasti, ukazujući da ono nije u skladu s među-

narodnim standardima. Primjerice, Uprava policije MUP-a Kantona Sarajevo je u svom odgovoru naglasila da su u programu rada za 2020. godinu predložili provođenje aktivnosti u donošenju novog zakona u ovoj oblasti, koji će ispoštovati preporuke domaćih i međunarodnih institucija.⁹⁷ Također, Policija BD-a je naglasila da Zakon o javnom okupljanju BD-a ne odražava načelo pretpostavke u korist održavanja javnih okupljanja, što međunarodni standardi zahtijevaju. Shodno tome, smatraju oni, potrebno je ovu oblast urediti na način koji će „omogućiti, ostvariti, podržati i štititi pravo na slobodu mirnog okupljanja na području Brčko distrikta Bosne i Hercegovine”.⁹⁸ Navode i da je gradonačelnik BD-a imenovao radnu grupu za izradu Zakona o mirnom okupljanju koji ima za cilj poboljšati ostvarivanje prava na slobodu mirnog okupljanja na području BD-a te da ovo pravo treba ograničiti samo u izuzetnim slučajevima - onim koji su zakonski propisani i neophodni u demokratskom društvu, a u interesu su javne sigurnosti ili javnog reda i mira te u cilju sprečavanja krivičnih djela, zaštite zdravlja ili morala, ili zaštite prava i sloboda drugih osoba.⁹⁹

Sve navedeno je u skladu s međunarodnim standardima. No, ako se pogleda praksa, čini se da većina nadležnih organa u BiH javna okupljanja ipak vidi samo kao mogućnost za nastanak incidenta i narušavanja javnog reda i mira.¹⁰⁰ Tako organizacija *Tolerancijom protiv različitosti - ToPeeR* u svojim odgovorima navodi da institucije uvijek percipiraju javno okupljanje kao protest protiv nečega, dok grupa građana Pravda za Davida naglašava da njihova mirna okupljanja vlast predstavlja kao napad na institucije i pozivanje na njihovo rušenje. Ekološko društvo Bistro iz Kruščice ukazuje da vlast učesnike/učesnice javnih okupljanja stavlja u nezavidan položaj, obilježava ih i kažnjava. Indikativno je i da je, primjerice, Policija BD-a na pitanje: „Koliko je javnih i spontanijih okupljanja prijavljeno u protekle tri godine (period 1. 1. 2017.-31. 12. 2019.) na prostoru koji je pod vašom nadležnošću?” odgovorila da je u tom periodu „preduzela mjere na obezbjeđenju” ukupno 1582 javna okupljanja, dok je MUP Srednjobosanskog kantona na isto pitanje odgovorio navodeći samo slučajeve narušavanja javnog reda i mira.

Sudeći prema pristiglim odgovorima, većina nadležnih organa slijepo slijedi zakonske odredbe, ne razmišljajući o značaju prava na slobodu okupljanja ili o prilagođavanju zakonskih propisa posebnim situacijama kakve su, primjerice, spontana okupljanja.¹⁰¹ Iz ovog slijedi da bi se izmjenama zakonskih odredbi i strogim navođenjem izuzetaka od pravila poboljšala i praksa u ovoj oblasti.

**KOLIKO JE JAVNIH OKUPLJANJA ODRŽANO U PERIODU
1.1.2017.-31.12.2019.?**

	BROJ ORGANIZIRANIH OKUPLJANJA	BROJ PREKINutih OKUPLJANJA	BROJ ZABRANJENIH OKUPLJANJA
BANJALUČKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA (RS)	1 (u pokretu; suorganizator)	0	0
BISTRO (SREDNJOBOSANSKI KANTON)	Neodređeno (veći broj; počela kao spontana okupljanja)	1	0
BOLJA BUDUCNOST (TUZLANSKI KANTON)	13 (1 ulični performans i 12 uličnih akcija)	0	0
CENTAR ZA ŽIVOTNU SREDINU (RS)	34 (10 performansa i 24 u pokretu)	1	0
CIVIL RIGHT DEFENDERS U BIH (SARAJEVSKI KANTON)	1 (podržali)	0	0
FONDACIJA CURE (SARAJEVSKI KANTON)	Minimalno 15 (ulicne akcije i okupljanja u pokretu)	0	1
HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U BIJEVINI (RS)	5 (ulicne akcije; nije bilo spontanih okupljanja)	0	0
INICIJATIVA MLADIH ZA LJUDSKA PRAVA U BIH (SARAJEVSKI KANTON)	Neodređeno (veći broj)	0	Neodređen
KVART (RS)	11 (od toga barem 7 u pokretu)	1	0
OŠTRA NULA (RS)	3 (u pokretu)	1	0
PRAVDA ZA DAVIDA (BEC, AUSTRIJA, ALI VECINOM DJELOVANJE U RS)	Svakodnevno od 26.03.2018. do utvrđivanja zabrane okupljanja zbog Covid-19	Svi nakon 25.12.2018.	Svi nakon 25.12.2018.
POVORKA PONOSA (SARAJEVSKI KANTON)	1 (u pokretu)	0	0
RESTART SRPSKA (RS)	3 i suorganizatori 5-6	1	0
SINDIKAT SOLIDARNOSTI TK (TUZLANSKI KANTON)	Veći broj (preko 10)	0	0
SOC (SARAJEVSKI KANTON)	3 i nekoliko manjih uličnih akcija i performansi	0	3
TOLERANCIJOM PROTIV RAZLICITOSTI - ToPEER (RS)	Veći broj	0	1

Tabela 3 (podatci preuzeti iz odgovora organizatorâ/organizatoricâ okupljanja)

| 4.6. Razlozi prekida i zabrana javnih okupljanja u BiH

Prekidi i zabrane javnih okupljanja u BiH nisu česti.

Najčešći razlog prekidanja javnih okupljanja je činjenica da okupljanje: 1) nije bilo najavljeno,¹⁰² ili je 2) dovelo do blokade prometa.¹⁰³ Primjerice, Zapadnohercegovački kanton (koji je u promatranom periodu imao najrašireniju praksu prekidanja okupljanja)¹⁰⁴ u devet navrata je u promatranom periodu prekinuo okupljanja, i to svaki put iz ova dva razloga. Kako navode, u svih devet slučajeva bila je riječ o „nenajavljenim i nelegalnim“ javnim okupljanjima koja su dovela do blokade prometa,¹⁰⁵ odnosno da je bila riječ o „eklatantnim primjerima nezakonitog ponašanja organizatora i sudionika nenajavljenih javnih okupljanja, koji su putem blokada prometa i drugih pritisaka nastojali ostvariti svoje parcijalne interese“.¹⁰⁶ Međutim, međunarodni standardi dopuštaju nenajavljena, spontana okupljanja kao neposredan odgovor na trenutna dešavanja, a

ukazuju i da je država dužna biti fleksibilnija u pogledu izmjene prometa ako je to neophodno za ostvarivanje prava na slobodu okupljanja. Nadležni organ je u svakom konkretnom slučaju obavezan zasebno ocjenjivati da li je ugrožen neki od zaštićenih osnova te, u skladu s principima zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti, odlučiti da li je neophodno prekinuti okupljanje.

Od ostalih razloga koje nadležni organi navode kao razloge za prekide okupljanja spominju se ugrožavanje ustavom utvrđenog poretka i neodržavanje okupljanja na mjestu koje je navedeno u prijavi.¹⁰⁷ Međutim, čak trima organizatorima/organizatoricama javnih okupljanja u BiH su okupljanja prekinuta zato što je na njima uočeno prisustvo članova/članica grupe Pravda za Davida.¹⁰⁸ Primjerice, osmomartovski marš Centra za životnu sredinu u Banjoj Luci policija je prekinula iako je bio prijavljen i odobren, jer su se među učesnicima/učesnicama pojavile osobe koje su nosile obilježja grupe Pravda za Davida. Jedna njihova članica (redarka na ovom okupljanju) bila je nakon okupljanja pozvana u policiju na razgovor. S obzirom da ni godinu dana nakon tog razgovora nisu dobili nikakvu odluku o prekršajnoj prijavi, Centar smatra da je ovaj poziv u policiju bio čin zastrašivanja civilnog sektora. Centar navodi i da, nakon što su javno podržali grupu građana Pravda za Davida, ne dobivaju podršku policije u organiziranju mjesečnih vožnji Inicijative građana Banjalučka kritična masa (čiji su osnivači i pokretači) koju su do tada imali. I dalje od Gradske uprave Grada Banja Luka dobivaju dozvole za javna okupljanja, ali izostaje podrška policije (u vidu pratnje). Konkretnije, Uprava policije Banja Luka im za takve usluge sada traži novčanu naknadu. Navedeno je u potpunosti u sukobu s međunarodnim standardima.

U pogledu zabrane okupljanja, praksa u cijeloj BiH je također da se okupljanja uglavnom ne zabranjuju.¹⁰⁹ Najraširenija praksa zabrane okupljanja u promatranom periodu bila je prisutna u RS--u ali, ako se uzme u obzir da je u RS u promatranom periodu bilo organizovano 6030 okupljanja, zabrana za njih 15 nije velik broj.

Najčešće se okupljanja zabranjuju zbog nepotpune i nepravovremene prijave.¹¹⁰ Od ostalih razloga spominju se još samo mjesto okupljanja (koje nije zakonski bilo određeno kao dopušteno)¹¹¹ i neprovođenje dodatnih mjera osiguranja koje su, prema ocjeni policijske stanice, bile nužne.¹¹² Međutim, postoje i primjeri kada okupljanje nije bilo zabranjeno, ali je dozvola nadležnog organa izostala¹¹³ ili je stigla sa zakašnjenjem¹¹⁴ te stoga okupljanje nije moglo biti održano. Zabrinjavajuća su, međutim, dva primjera koja predstavljaju izuzetke da nadležni organi da ne zabranjuju okupljanja u BiH: grupa građana Pravda za Davida i SOC.

ne zabranjuju okupljanja u BiH: grupa građana Pravda za Davida i SOC. Kad je u pitanju grupa građana Pravda za Davida, njima su sva okupljanja nakon 25. 12. 2018. godine zabranjena.¹¹⁵ Ovakva generalna zabrana okupljanja nije u skladu s međunarodnim standardima koji zahtijevaju da se svaki slučaj okupljanja gleda zasebno te da se zasebno ocjenjuje da li planirano okupljanje predstavlja prijetnju nekom od zaštićenih osnova. Vrlo problematično je i što su okupljanja drugih organizacija, fondacija i poje-

dinaca prekidana ukoliko su na njima viđene osobe koja podržavaju grupu Pravda za Davida.¹¹⁶ Ovo predstavlja kršenje međunarodnih standarda i mora biti ukinuto kao praksa u BiH. Okupljanja koja ne potiču na nasilje ili odbacivanje demokratskih načela ne smiju se zabraniti, bez obzira koliko je cilj okupljanja šokantan ili neprihvatljiv vladajućoj strukturi.¹¹⁷

Drugi primjer izuzetka od prakse da državni organi u BiH rijetko zabranjuju javna okupljanja jeste nevladina organizacija SOC. Naime, SOC-u je u trogodišnjem periodu, koji je promatran u ovom istraživanju, gotovo u 50 % slučajeva bilo zabranjeno okupljanje. U periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. oni su organizirali tri veća okupljanja i nekoliko manjih uličnih akcija i performansi, ali im je tri puta u tom periodu okupljanje bilo i zabranjeno. U sva tri slučaja zabrane, a u skladu sa SOC-ovom djelatnošću, cilj okupljanja bila je promocija prava LGBTI osoba. Prvi slučaj zabrane vezuje se za Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije u 2017. godini,¹¹⁸ drugi je slučaj u vezi s Međunarodnim danom vidljivosti trans-osoba u 2018. godini, a treći slučaj je Međunarodni queer film festival Merlinka u 2019. godini. U sva tri slučaja okupljanje je zabranjeno zbog administrativnih prepreka: u 2017. godini zbog administrativne šutnje nadležnog organa, a u 2018. i 2019. godini zbog nedobivanja dozvole od privatnih vlasnika/vlasnica prostora da se okupljanje s ciljem promocije prava LGBTI osoba organizuje na lokaciji koja je u njihovom vlasništvu.

Kad je u pitanju praksa korištenja pravnih lijekova u slučaju zabrane okupljanja, ona nije raširena ni u jednom dijelu BiH. Od nadležnih organa smo u ovom kontekstu dobili odgovore samo od Zapadnohercegovačkog i Zeničko-dobojskog kantona, koji su naveli da su u promatranom periodu samo jednom zabranili okupljanje, ali da organizatori/organizatorice nisu iskoristili pravni lijek koji im je stajao na raspolaganju. Zeničko-dobojski kanton nije dao objašnjenje, dok je Zapadnohercegovački kanton naveo da je bila riječ o najavljenom protestu sindikata te, s obzirom da je sindikatu bilo važno da na određen dan održi okupljanje, nije korišten pravni lijek (jer drugostepena odluka ne bi stigla na vrijeme).

Ni odgovori organizatora/organizatorica okupljanja ne ukazuju na drugačiju praksu. Čini se da je glavni problem nepostojanje nezavisne kontrole u drugostepenom postupku, tako da organizatori/organizatorice ne vjeruju da će njihova žalba biti riješena nezavisno, objektivno i drugačije u odnosu na prvostepenu odluku. Povjerenje građana/građanki bi se moglo izgraditi postojanjem zasebnog organa, sastavljenog od stručnjaka/stručnjakinja iz oblasti prava na slobodu okupljanja, koji/koje bi razmatrali/razmatrale žalbe organizatora/organizatorica u vezi s korištenjem prava na slobodu okupljanja.¹¹⁹

| 4.7. Prijedlozi i preporuke nadležnih organa i organizatora/organizatorica okupljanja u pogledu reguliranja javnih okupljanja u BiH

Gotovo svi prijedlozi nadležnih organa odnose se na unapređenje postupka prijave okupljanja. Kanton 10 predlaže da se napravi unificirani obrazac prijave, kojim bi jasnije bile definirane obveze organizatora/organizatorica okupljanja. Srednjobosanski kanton predlaže da se procedura prijave pojednostavi, odnosno da se omogući elektronska komunikacija između medicinskih ustanova, vatrogasnih i drugih službi koje svoje potvrde izdaju strankama, a stranke dostavljaju nadležnim policijskim stanicama. Time bi se, prema njihovoj procjeni, skratilo vrijeme prikupljanja dokumentacije te bi se sam postupak prijave pojednostavio, jer bi ove institucije svoje potvrde i drugu dokumentaciju dostavljale elektronskom poštom direktno policijskim stanicama. Unsko-sanski kanton predlaže da se pojednostavi izdavanje prijave te da ovaj postupak, umjesto policijskih uprava, rade policijske stanice (koje u biti i vrše sve neposredne aktivnosti oko osiguranja okupljanja). Navode i da bi se procedura prijave okupljanja mogla ubrzati i pojednostaviti ako bi se podnošenje prijave vršilo osobno u nadležnoj policijskoj upravi jer bi organizator/organizatorica, ukoliko se za tim ukaže potreba, odmah mogao/mogla dopuniti prijavu. Zeničko-dobojski kanton naglašava da su gradska, odnosno općinska vijeća obvezna donijeti odluku o određivanju prostora za spontana okupljanja te preporučuje da se građani upoznaju s postojanjem takvih mjesta, odnosno da se takva mjesta vidno obilježe. Konačno, Zapadnohercegovački kanton je u svojim odgovorima samo istakao da smatraju da oblast javnih okupljanja „treba i mora” ostati u isključivoj nadležnosti kantona u FBiH te da je za njih „svaka inicijativa da se oblast javnih okupljanja izuzme iz nadležnosti županijskih MUP-ova i da se dodijeli FMUP-u (...) neprihvatljiva”, ne navodeći razloge za ovakav stav.

Prijedlozi organizatora/organizatorica okupljanja u BiH usmjereni su na usklađivanje zakonskih odredbi u cijeloj BiH i na njihovo usklađivanje s međunarodnim standardima.¹²⁰ Zakon treba što manje regulirati pravo na slobodu okupljanja. Fokus treba staviti na pretpostavku zakonitosti organiziranja okupljanja, što nije slučaj s pozitivnim propisima.¹²¹ Pravo na slobodu javnog okupljanja se ne smije promatrati kao sigurnosno ili političko pitanje, nego kao pitanje ljudskih prava, što zapravo i jeste.¹²² Stoga bi bilo najadekvatnije odvojiti administriranje od osiguravanja okupljanja tako da prvo reguliraju stručnjaci/stručnjakinje za javno okupljanje, a drugo sigurnosni organi.¹²³

Organizatori/organizatorice okupljanja su saglasni s nadležnim organima u pogledu toga da proceduru prijave treba pojednostaviti i učiniti dostupnom i elektronskim putem.¹²⁴ Kako Civil Rights Defenders u BiH u svojim odgovorima navodi, „prijava ne treba da bude ‘prijava’ nego ‘najava’ javnog okupljanja”. Mjesto, vrijeme i trajanje okupljanja ne smiju biti ograničeni zakonom niti bi ih trebalo određivati odlukom općine.¹²⁵ Obaveze organizatora/organizatorica okupljanja treba smanjiti (posebno u pogledu osiguravanja okupljanja i odgovornosti za štetu nastalu tijekom okupljanja), a u zakonskim odredbama je potrebno predvidjeti spontana okupljanja.¹²⁶ Pored toga, mora postojati jasno razlikovanje između neprofitnih javnih okupljanja građana/građanki

u smislu korištenja prava na slobodu okupljanja kako bi se ukazalo na probleme u društvu, s jedne strane, i profitnih, kulturno-umjetničkih i sportskih okupljanja, s druge strane.¹²⁷ Konačno, neophodno je uvesti nezavisnu i efikasnu kontrolu rada nadležnih organa, kao i adekvatne sankcije u slučajevima nezakonitosti.¹²⁸ Zbog svega navedenog, neophodna je edukacija nadležnih organa.¹²⁹

Generalni zaključak provedenog istraživanja je da BiH u periodu 2017.-2019. nije napravila napredak u ostvarivanju prava na slobodu okupljanja. Analiza odgovora na upitnike ukazuje da poštovanje ovog prava varira u zavisnosti od cilja okupljanja. S tim u vezi, što je planirano okupljanje više kritički okrenuto prema lokalnoj vlasti manje su šanse da će okupljanje biti dopušteno, odnosno da će, ukoliko bude dopušteno, proći mirno i na način koji zahtijevaju međunarodni standardi. Zato okupljanja grupe građana Pravda za Davida nisu dobrodošla u Banjoj Luci, ali bez ikakvih problema mogu biti održana u Sarajevu ili Zenici.

S druge strane, okupljanja koja promoviraju prava žena i LGBTI osoba, čini se, nisu dobrodošla ni u jednom dijelu BiH. Navedeno je svakako povezano s nedostatkom edukacije iz oblasti prava na slobodu okupljanja, ali i edukacije o ljudskim pravima (posebno o pravima žena i LGBTI osoba). Stoga je neophodno podizanje svijesti u javnosti (i to prvenstveno kod osoba s javnim ovlaštenjima) o ženskim i LGBTI pravima. Međutim, podizanje svijesti se upravo i provodi organizacijom javnih događaja, protesta i uličnih akcija, tako da dolazimo do zatvorenog kruga konzervativnosti, neznanja i diskriminacije. Rješenje može biti primjena preporuka iz ovog izvještaja te uvođenje LGBTI tema u obrazovne sisteme, državne institucije i medije. Na taj način se može uspješno pokrenuti proces senzibiliziranja i nadležnih organa i javnosti u odnosu na ove grupe.

5

ZAKLJUČAK

Korištenje prava na slobodu okupljanja služi kao indikator sistemskih problema u primjeni i poštovanju ljudskih prava. Ovo pravo sadrži pozitivnu obvezu države da ga štiti i promovira. Sloboda okupljanja može biti ograničena samo u skladu sa zakonom, odnosno onoliko koliko je to potrebno u jednom demokratskom društvu da bi se zaštitili nacionalna sigurnost, javna sigurnost, javni red, zdravlje i moral, ili prava i slobode drugih osoba. Ipak, loša zakonska regulativa, loša primjena te regulative u praksi i veliko diskrecijsko pravo koje je ostavljeno akterima u ovoj oblasti dovode do ograničavanja i diskriminacije u ostvarivanju prava na slobodu okupljanja u BiH.

Rezultati istraživanja indiciraju da praksa nadležnih organa zavisi od cilja okupljanja, odnosno da je restriktivna ukoliko su u pitanju okupljanja koja kritiziraju lokalnu vlast ili u svom središtu imaju prava žena i LGBTI osoba. Iako istraživanje ukazuje da se posebno negativno ističu Kanton Sarajevo (u pogledu okupljanja s ciljem promocije prava žena i LGBTI osoba) i RS (u pogledu okupljanja s ciljem kritike lokalne vlasti), činjenica je da u drugim dijelovima BiH nije bilo masovnijih okupljanja s ovim ciljevima, tako da je generalni zaključak da je praksa nadležnih organa u cijeloj BiH restriktivna ukoliko su okupljanja organizirana radi promocije navedenih ciljeva.

Primjeri Pravde za Davida i SOC-a iz ovog istraživanja ukazuju na velik problem. Ostvarivanje prava na slobodu okupljanja ne smije se dopuštati samo u slučaju okupljanja koja odgovaraju vladajućim strukturama i/ili stavovima većine u društvu. Upravo na suprotnim primjerima se i pokazuje da država poštuje vladavinu prava. Opravdanje za zabranu ponekad ne može biti čak ni činjenica da je prostor na kojem se građani/gradžanke žele okupiti u privatnom vlasništvu, jer moderno međunarodno pravo u ovom slučaju zna praviti izuzetak. Ukoliko je prostor, mada u privatnom vlasništvu, ipak otvoren za javnost i generalno svima dostupan, važno je osigurati efikasnost prava na slobodu okupljanja te omogućiti okupljanje i na takvom prostoru kako bi se privukla pažnja javnosti.

S tim u vezi, većina organizatora/organizatorica u svojim odgovorima na pitanja iz upitnika ukazuje da je potrebno:

1. domaće zakone uskladiti u cijeloj BiH;
2. harmonizirati ih s međunarodnim standardima;
3. kontinuirano obučavati državne organe o sadržaju i primjeni međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Kod usklađivanja bosanskohercegovačkih zakona (1) fokus treba biti na njihovu usklađivanju u pogledu procedure prijave i obveza organizatora/organizatorice okupljanja, tako da se omogući da svaki pojedinac i organizacija mogu i u drugom

entitetu/kantonu/BD-u organizirati okupljanje bez neophodne pomoći kolega/kolegica iz entiteta/kantona/BD-a u kojem se organizira okupljanje, odnosno da se ostvari jednakost svih osoba u BiH u ostvarivanju prava na slobodu mirnog okupljanja. Stoga je potrebno donijeti jedinstven zakon na nivou BiH, odnosno, barem jedinstven zakon na nivou FBiH (u RS-u i BD-u već postoje), koji će regulirati ovu oblast na jednak način za sve građane/građanke. Praktičan aspekt implementacije zakona moguće je ostaviti u nadležnosti kantona, RS-a i BD-a.

Kod harmonizacije domaćih propisa s međunarodnim standardima (2) fokus treba biti na standardima koji utvrđuju da cilj mirnog okupljanja ne smije biti razlog njegove zabrane ili ograničenja. Pored toga, važno je ovu oblast regulirati jednim zakonom, a ne mnoštvom zakona i podzakonskih propisa koji omogućavaju da o ovom pravu odlučuju nenadležni organi i privatne osobe.

U pogledu obuka državnih organa (3) važno je da one budu kontinuirane i obvezne. Dodatnom edukacijom policijskih službenika/službenica u ovoj oblasti postiglo bi se da oni/one budu upoznati/upoznate sa značajem prava na slobodu okupljanja i značajem uloge policije u ostvarivanju ovog prava.¹³⁰ Posebno je važna edukacija u pogledu međunarodnih standarda koji ukazuju da je pravo na slobodu okupljanja legitimna upotreba javnog prostora kao i kretanje automobila i pješaka.

Analiza odgovora na upitnike ukazuje da su za organizatore/organizatorice okupljanja u BiH u odnosu s institucijama najznačajniji izazovi:

1. birokratiziranje postupka;
2. prebacivanje obveza u vezi s organizacijom okupljanja s države na organizatora/organizatoricu;
3. diskriminacija u postupanju;
4. nepoznavanje propisa/nevoljnost njihove primjene u praksi;
5. ograničenost mjesta na kojima se može organizirati javno okupljanje.

S druge strane, nadležni organi kao najznačajnije izazove u vezi s pravom na slobodu okupljanja ističu:

1. osiguravanje javnih okupljanja;
2. organizatori/organizatorice okupljanja ne poznaju zakonske odredbe.

U konačnici, provedeno istraživanje, koje je obuhvatilo cijeli teritorij BiH i vremenski period 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. godine, ukazuje da:

1. važeći propisi omogućavaju proizvoljno tumačenje i nameću dodatne obveze organizatorima/organizatoricama javnih okupljanja koje međunarodni standardi ne podržavaju;
2. neadekvatne prakse nadležnih organa dovode do dodatnog ograničenja u ostvarivanju prava na slobodu javnog okupljanja, odnosno do kršenja i domaćih zakona i međunarodnih standarda.

6

PREPORUKE

Naprijed navedeni zaključci ukazuju da je neophodno poduzeti niz mjera i aktivnosti kako bi se u BiH u potpunosti omogućilo ostvarivanje osnovnog ljudskog prava na slobodu okupljanja. U cilju prevladavanja prepoznatih nedostataka, a kao moguća rješenja za poboljšanje trenutnog stanja u ovoj oblasti, dajemo sljedeće preporuke:

| 6.1. Preporuke zakonodavcima

- Obaviti konsultacije s organizacijama civilnog društva u pitanju izmjene postojećih ili donošenja novog/novih zakona o slobodi okupljanja.
- Na osnovu konsultacija i ustanovljenih problema u praksi, uspostaviti nove principe u zakonodavstvu, kao što su:
- Propisi moraju biti harmonizirani s međunarodnim standardima iz ove oblasti (pri tome uzeti u obzir Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [*Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly*] OSCE-ove Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanske komisije i ovaj izvještaj te poštovati principe zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti).
- Ukoliko je riječ o izmjenama postojećih zakona (a ne donošenju jedinstvenog zakona), oni moraju biti međusobno usklađeni u cijeloj BiH.
- Ukinuti primjenu drugih zakona na javna okupljanja (primjerice onih o privremenom korištenju javnih površina ili sigurnosti u prometu).
- Napraviti centraliziran sistem najave okupljanja, tako da o ostvarivanju slobode okupljanja odlučuje samo MUP (onemogućiti da o pravu na slobodu javnog okupljanja odlučuju nenadležni organi i privatne osobe).
- Napraviti jasno razlikovanje između neprofitnih javnih okupljanja građana/građanki u smislu korištenja prava na slobodu okupljanja, s jedne strane, i profitnih, kulturno-umjetničkih i sportskih okupljanja, s druge strane.
- Obrazlaganje i pravovremeno dostavljanje odluke o zabrani okupljanja mora biti obvezno.
- Preispitivanje svake odluke kojom se ograničava sloboda okupljanja mora biti pravovremeno.
- Uvesti nezavisnu i efikasnu kontrolu postupanja nadležnih organa koji odlučuju o slobodi okupljanja (hitna sudska postupak).
- U potpunosti prenijeti obavezu zaštite javnog reda i mira na okupljanjima na državu. Pružanje takve zaštite mora biti besplatno.
- Ukinuti odgovornost organizatora/organizatorice za štetu koju su na okupljanju počinili/počinitelje učesnici/učesnice ukoliko je razumnim naporima nije mogao/mogla spriječiti.
- Ukinuti nerazmjerno stroge sankcije za organizatore/organizatorice, voditelje/voditeljice i redare/redarke na okupljanju u slučaju blažih prijestupa.
- Promijeniti prirodu prijave okupljanja u smislu da ne predstavlja sistem odobrenja.

U tom kontekstu promijeniti naziv prijave javnog okupljanja u „obavijest/ obavještenje” ili “najava”.

- Smanjiti broj traženih podataka u prijavi okupljanja (tražiti samo podatke o vremenu, trajanju, mjestu okupljanja i ime i kontaktne podatke o organizatoru/ organizatorici).
- Uspostaviti fleksibilnije i kraće rokove za najavu okupljanja.
- Ukinuti odredbu koja utvrđuje da se svaka izmjena prijave okupljanja smatra novom prijavom.
- Napustiti pretpostavku nedopuštenosti održavanja okupljanja na javnim mjestima i mjestima generalno dostupnim javnosti, uz eventualno navođenje uskog kruga izuzetaka koji moraju biti opravdani legitimnim razlozima (stvarnom i neposrednom opasnošću po zdravlje i sigurnost ljudi i imovine). Pri tome uzeti u obzir da je javno okupljanje legitimna upotreba javnog prostora kao i bilo koja komercijalna aktivnost ili kretanje automobila i pješaka.
- Prepoznati formu spontanog okupljanja i izuzeti je od obveze najave okupljanja te onemogućiti da nedostatak prethodne najave spontanog okupljanja bude legitimna osnova za zabranu takvog okupljanja.
- Prepoznati formu istovremenog okupljanja i omogućiti dva ili više okupljanja u isto vrijeme i/ili na istom mjestu ako za to postoje uvjeti.
- Ukinuti odredbu koja omogućuje diskriminatorско postupanje prema stranim državljanima/državljkama u pogledu mogućnosti organiziranja javnog okupljanja.
- Izmijeniti odredbe koje javno okupljanje definiraju kao okupljanje određenog broja ljudi.
- Ne ograničavati održavanje javnog okupljanja na određeno vrijeme u danu.

| 6.2. Preporuke izvršnoj vlasti

- Pozvati Specijalnog izvjestitelja UN-a za slobodu okupljanja i udruživanja na objektivnu procjenu situacije u BiH.

| 6.3. Preporuke MUP-ovima/Policiji BD-a

- Organizirati kontinuirane i obvezne edukacije zaposlenih, koje će voditi stručnjaci/ stručnjakinje iz oblasti slobode okupljanja. U edukacije obvezno uvrstiti i praksu ESLJP-a, jer se očekuje da bi BiH uskoro mogla biti stranka u postupcima zbog kršenja prava na slobodu okupljanja.
- U saradnji s organizacijama civilnog društva izraditi priručnik za najbolje prakse u organiziranju okupljanja.
- Uspostaviti praksu u kojoj će se poštovati principi kao što su:
- Učiniti pravila o prijavi okupljanja transparentnim i javno dostupnim na internetskoj stranici MUP-a/Policije.
- Odrediti osobu/odjel koja/koji će biti zadužen/zadužena za postupanje u slučaju prijave okupljanja i prikupljati potrebne suglasnosti drugih državnih organa kad su one neophodne.

- Uspostaviti jasan protokol komunikacije s drugim državnim organima u slučaju organiziranja javnog okupljanja i olakšati ga (primjerice, osigurati dostavljanje potvrda i suglasnosti elektronskim putem).
- Omogućiti i promovirati komunikaciju s organizatorima/organizatoricama okupljanja tijekom cijelog procesa organizacije i implementacije okupljanja, u atmosferi suradnje, međusobnog uvažavanja i poštovanja. Uspostaviti jasan protokol te komunikacije i olakšati je (primjerice, osigurati elektronsku najavu okupljanja).
- Napraviti sistem kontinuirane kontrole rada zaposlenih u vezi s praksom u pogledu prava na slobodu okupljanja.
- Prilikom određivanja vremena, mjesta i načina okupljanja poštovati odluku organizatora/organizatorice, osim u izuzetnim okolnostima. U svakom slučaju, uz dijalog iznalaziti sporazumno rješenje.
- Napustiti praksu da organizator/organizatorica okupljanja mora biti upoznat/upoznata sa svim osobama koje će prisustvovati okupljanju.
- Napustiti praksu ograničavanja i zabrane mirnih okupljanja, izuzev nakon što temeljna analiza svih mogućih i bitnih posljedica upućuje da će okupljanje predstavljati stvarnu i neposrednu opasnost po zdravlje i sigurnost ljudi i imovine, odnosno kada druga, blaža, mjera nije moguća.
- Napustiti praksu progona aktivista/aktivistica zbog učestvovanja u mirnim okupljanjima.
- Voditi potpune evidencije o javnim okupljanjima.

| 6.4. Preporuke lokalnim vlastima

- Na lokalnom nivou inicirati i provoditi redovne konsultacije s organizacijama civilnog društva u vezi s pravom na slobodu okupljanja, kako bi se ustvrdilo koji su problemi u praksi i pronašla zajednička rješenja u vezi s korištenjem javnih površina i preusmjeravanjem prometa. Stvoriti dijalog u vezi s pravom na slobodu okupljanja između organizacija civilnog društva i lokalnih vlasti u duhu demokracije i dobrih odnosa u lokalnoj zajednici.
- Odrediti jednu osobu/odjel kao *focal point* (oficir za vezu) kojoj/kojem se organizacije civilnog društva mogu obratiti radi rješenja problema u vezi s pravom na slobodu okupljanja-

| 6.5. Preporuke civilnom društvu

- Inicirati konsultacije o izmjenama zakona/donošenju novog zakona o pravu na slobodu okupljanja na svim nivoima.
- Na osnovu konsultacija izraditi prijedlog zakona kojim se otklanjaju postojeće neusklađenosti pozitivnog zakonodavstva s međunarodnim standardima.
- U saradnji s MUP-ovima/Policijom izraditi priručnik za najbolje prakse u organiziranju okupljanja.
- Redovno pratiti prakse i regulative u vezi s pravom na slobodu javnog okupljanja i redovno o tome izvještavati domaću i stranu javnost, uključujući i tijela UN-a.

- Organizirati javne skupove i javne forume s predstavnicima vlasti na lokalnom nivou, na kojima će se predstavljati problemi u praksi.
- Pokretati postupke za kršenje prava na slobodu okupljanja.

7

PRILOZI

| 7.1. Upitnik za organizatore/organizatorice javnih okupljanja

1. Kratko opišite vaše iskustvo u organiziranju javnih okupljanja u protekle tri godine (period 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. godine), uz naznaku njihovog broja i vrste.
2. Koje ste probleme/izazove imali s institucijama prilikom organiziranja javnih okupljanja? Šta smatrate najvećom preprekom u tom pogledu, krenuvši od 1 (najvažnija) ka 5 (najmanje važna)?
3. Da li su zakonski propisane obveze organizatora/organizatorica javnih okupljanja adekvatne i proporcionalne za pravo javnog okupljanja? Pojasnite.
4. Kakvo je vaše iskustvo u vezi s prijavljivanjem javnog okupljanja u periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019.?
5. Koliko puta vam je u periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. zabranjeno ili prekinuto organiziranje javnog okupljanja? Kratko opišite iskustvo u toj situaciji/tim situacijama (razloge zabrane/prekida javnog okupljanja, eventualno korištenje pravnih lijekova i njihov ishod te razloge vaše konkretne reakcije).
6. Koji su vaši prijedlozi u pogledu izmjene trenutnog zakonodavstva koje se primjenjuje u vezi s prijavom, zabranom i održavanjem javnog okupljanja u BiH?
7. Imate li dodatne preporuke u vezi s praksom nadležnih institucija u pogledu reguliranja javnih okupljanja u BiH?

| 7.2. Upitnik za nadležne organe

1. Koliko je javnih i spontanih okupljanja prijavljeno u protekle tri godine (period 1. 1. 2017.-31. 12. 2019.) na prostoru koji je pod vašom nadležnošću?
2. Koji su problemi/izazovi s kojima ste se susreli prilikom javnih okupljanja?
3. U koliko slučajeva ste u periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. prekinuli javna okupljanja u tijeku njihovog trajanja i zašto?
4. Koliko puta ste u periodu 1. 1. 2017.-31. 12. 2019. zabranili organiziranje javnog okupljanja? Kratko opišite iskustvo u toj situaciji/tim situacijama (razloge zabrane javnog okupljanja, u koliko je takvih slučajeva korišten pravni lijek i koji je ishod bio)?
5. Koji su vaši prijedlozi u vezi s vašom institucijom za izmjene sadašnjeg zakonodavstva koje se primjenjuje u pogledu slobode okupljanja u BiH?
6. Imate li dodatne preporuke u vezi s praksom vaše institucije u pogledu reguliranja javnih okupljanja u BiH?
7. Kakav je vaš stav o javnim okupljanjima generalno, da li imaju svoju svrhu i koliko su nužna u demokratskom društvu? Pojasnite.

— O SARAJEVSKOM OTVORENOM CENTRU —

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštovanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene jačanjem zajednice i građenjem aktivističkog pokreta. SOC također javno promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

UREDNIKA

Mariña Barreiro Mariño (1985, Noia, Španjolska) magistrirala je političke nauke na Univerzitetu Santiago de Compostela i međunarodne odnose i diplomatiju na Fakultetu za diplomatiju Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Španjolske. Nakon godina studiranja u inostranstvu, uglavnom u Francuskoj i Irskoj, 2010. godine se preselila u Sarajevo kako bi radila kao saradnica za politička pitanja u Ambasadi Španjolske u BiH. Od 2011. radila je kao voditeljica programa u Sarajevskom otvorenom centru, baveći se uglavnom unapređivanjem LGBTI ljudskih prava i ženskih prava. Pridružuje se Organizaciji za evropsku sigurnost i saradnju 2014. godine, gdje je radila kao voditeljica Odsjeka za ljudska prava, koordinirajući rad međunarodne organizacije u toj oblasti u cijeloj BiH. Autorica je nekoliko izvještaja o ljudskim pravima, s posebnim naglaskom na LGBTI, ženska prava, migrantska prava, temeljne slobode, posebno slobodu okupljanja i medija te borbu protiv diskriminacije. Govori engleski, francuski, bosanski / srpski / hrvatski, a galicijski i španjolski su joj maternji jezici.

AUTORICA

Ajla Škrbić je doktorica pravnih nauka. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, magistrirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici te doktorirala na Pravnom fakultetu Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru. Certificirana je predavačica Agencije za državnu službu BiH za međunarodno-pravne teme, oficijelna edukatorica JU Centar za edukaciju sudija i tužilaca u FBiH te stručnjakinja - predstavница akademske zajednice u BiH u Agenciji za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH.

Ima dvanaest godina iskustva istraživanja i predavanja u međunarodnoj i javnoj pravnoj oblasti. Napisala je i objavila jednu knjigu (*Imunitet države od suđenja i izvršenja*, University Press, Sarajevo, 2018) te više radova iz pomenutih naučnih oblasti - između ostalog u SAD, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Južnoj Koreji, Španiji, Makedoniji, Belgiji, Austriji, Azerbejdžanu, Turskoj, Sloveniji, Srbiji i Hrvatskoj.

Institut za dunavski region i centralnu Evropu i Austrijsko federalno ministarstvo za nauku, istraživanje i ekonomiju imenovalo ju je najboljim mladim naučnikom u BiH u 2017. godini, dodijelivši joj nagradu *Danubius Young Scientist Award*. Iste godine dodijeljena joj je i stipendija Ujedinjenih nacija iz međunarodnog prava, čime je postala prva osoba sa prostora bivše Jugoslavije kojoj je ukazana ova čast.

— REFERENCE —

¹ Uključeni su akti: Europske komisije, Organizacije za sigurnost i saradnju u Europi (u nastavku teksta: OSCE), Europske komisije za demokraciju kroz pravo (u nastavku teksta: Venecijanska komisija), Specijalnog izvijestitelja za slobodu mirnog okupljanja i udruživanja Ujedinjenih nacija (u nastavku teksta: UN) i Europskog komiteta za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; Europska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (u nastavku teksta: EKLP), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Američka konvencija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima djeteta, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Opća deklaracija o ljudskim pravima i Povelja o temeljnim pravima Europske unije.

² Pogledati: OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 41-47.

³ Gillan i Quinton v. Ujedinjeno Kraljevstvo, Europski sud za ljudska prava (u nastavku teksta: ESLJP), Aplikacija br. 4158/05, 12. 1. 2010., par. 85; Lashmankin i drugi v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 57818/09 i 14 drugih, 7. 2. 2017., par. 429.

⁴ ESLJP je, primjerice, utvrdio da je generalna zabrana javnog okupljanja u blizini sudskih zgrada nespojiva s člankom 11. stavak 2. EKLP-a, jer njen apsolutni karakter daje široko diskrecijsko pravo lokalnim izvršnim vlastima u određivanju toga šta se smatra „u neposrednoj blizini“. (Kablis v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 48310/16 i 59663/17, 30. 4. 2019., par. 52.)

⁵ Stručnjaci UN-a su čak upozorili da ni pandemija kao što je Covid-19 ne smije utjecati na to da se okupljanja u potpunosti zabrane. S tim u vezi objavili su smjernice koje vlade i agencije za provođenje zakona moraju slijediti kako bi se izbjegla kršenja ljudskih prava tijekom vanrednog stanja. Ukratko, svako ograničenje prava koje se nameće mora poštovati principe zakonitosti, nužnosti i proporcionalnosti. Smjernice su dostupne na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25788&LangID=E>.

⁶ Pogledati: Ashughyan v. Armenija, ESLJP, Aplikacija br. 33268/03, 17. 7. 2008., par. 89; Coster v. Ujedinjeno Kraljevstvo, ESLJP, Aplikacija br. 24876/94, par. 104; S. i Marper v. Ujedinjeno Kraljevstvo, ESLJP, Aplikacije br. 30562/04 i 30566/04, 4. 12. 2008., par. 101.

⁷ Michael Hamilton (2019). Ka općem komentaru 37 na članak 21. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima: Pravo na mirno okupljanje [Towards General Comment 37 on Article 21 ICCPR: The Right of Peaceful Assembly]. Europski centar za neprofitno pravo i Univerzitet u Istočnoj Angliji. Str. 10.

⁸ OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 17.

⁹ Ibid., str. 18.

Pogledati i odluku Ustavnog suda Gruzije, kojom je proglašen neustavnim uvjet dobivanja dozvole za organiziranje okupljanja i poništen dio zakona koji je tijelu lokalne vlasti davao mogućnost da odbije prijavu okupljanja. (Ibid., str. 148.) Vidjeti i: Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda (2017). Smjernice za slobodu udruživanja i okupljanja u Africi [Guidelines on Freedom of Association and Assembly in Africa]. 60. redovno zasjedanje Komisije Niamey, Niger, par. 71. te Kudrevičius i drugi v. Litvanija, ESLJP, Aplikacija br. 37553/05, 26. 11. 2013., par. 80.

¹⁰ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 14.

¹¹ OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 67.

Međutim, pogledati praksu u Crnoj Gori, gdje je samo u 2017. godini 87 spontanih okupljanja policija označila nezakonitim, jer nisu bila prijavljena. Ipak, nije bilo nasilja, upotrebe sile niti prekršajnih prijava protiv građana/građanki. (Aleksandra Vavić (2018). Monitoring javnih okupljanja: Crna Gora 2017.-2018. Europski centar za neprofitno pravo i Institut Alternativa. Str. 16.)

¹² Primjerice, u Francuskoj je oko 20 % okupljanja u 2012. godini bilo spontano. (Anne Peters i Isabelle Ley (2014). Komparativna studija o nacionalnom zakonodavstvu o slobodi mirnog okupljanja [Comparative Study on National Legislation on Freedom of Peaceful Assembly]. Max Planck Institute for Comparative Public and International Law. CDL-AD(2014)024, odobreno od Venecijanske komisije na njenom 99. plenarnom zasjedanju. Str. 140.)

¹³ OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 18.

Pogledati i: Éva Molnár v. Mađarska, ESLJP, Aplikacija br. 10346/05, 7. 10. 2008., par. 37-38; Bukta i drugi v. Mađarska, ESLJP, Aplikacija br. 25691/04, 17. 10. 2007., par. 34-36.

¹⁴ Sáska v. Mađarska, ESLJP, Aplikacija br. 58050/08, 27. 11. 2012., par. 21; Süleyman Çelebi i drugi v. Turska, ESLJP, Aplikacija br. 37273/10 i 17 drugih, 14. 5. 2016., par. 109.; Lashmankin i drugi v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 57818/09 i 14 drugih, 7. 2. 2017., par. 406-408; Venecijanska komisija (2014). Kompilacija mišljenja u vezi sa slobodom okupljanja Venecijanske komisije [Compilation of Venice Commission Opinions Concerning Freedom of

Assembly]. Revidirano u julu 2014. CDL-PI(2014)0003 Or.Eng. Str. 19-25.

¹⁵ Interesi privatnih vlasnika/vlasnica se moraju uzeti u obzir, ali mogu biti ograničeni ako učesnici/učesnice okupljanja nemaju drugih razumnih načina da svoju poruku prenesu ciljanoj publici. (Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (2019). Izmijenjeni Nacrt općeg komentara br. 37 o članku 21. (Pravo na mirno okupljanje) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima [Revised Draft General Comment No. 37 on Article 21 (Right of Peaceful Assembly) of the International Covenant on Civil and Political Rights]. Nacrt pripremio izvjestilac Christof Heyns. Par. 67; Appleby i drugi v. Ujedinjeno Kraljevstvo, ESLJP, Aplikacija br. 44306/98, 6. 5. 2003., par. 47; OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 32.)

Stoga, ako je određeni javni prostor u privatnom vlasništvu, važno je zaštititi pravo na slobodu okupljanja na lokacijama koje su otvorene za javnost i koje su generalno dostupne svima (primjerice, šoping-centri). (Michael Hamilton (2019). Ka općem komentaru 37 na članak 21 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima: Pravo na mirno okupljanje [Towards General Comment 37 on Article 21 ICCPR: The Right of Peaceful Assembly]. Europski centar za neprofitno pravo i Univerzitet u Istočnoj Angliji. Str. 17.; Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda (2017). Smjernice za slobodu udruživanja i okupljanja u Africi [Guidelines on Freedom of Association and Assembly in Africa]. 60. redovno zasjedanje Komisije Niameyu, Niger. Par. 69.)

¹⁶ Pogledati: Michael Hamilton (2019). Ka općem komentaru 37 na članak 21. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima: Pravo na mirno okupljanje [Towards General Comment 37 on Article 21 ICCPR: The Right of Peaceful Assembly]. Europski centar za neprofitno pravo i Univerzitet u Istočnoj Angliji. Str. 28.

¹⁷ U tom smislu kod kontrademonstracija naglasak treba biti na dužnosti države da štiti i olakša oba okupljanja. (OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 18.)

Pogledati: Lashmankin i drugi v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 57818/09 i 14 drugih, 7. 2. 2017., par. 442; Venecijanska komisija (2014). Kompilacija mišljenja u vezi sa slobodom okupljanja Venecijanske komisije [Compilation of Venice Commission Opinions Concerning Freedom of Assembly]. Revidirano u srpnju 2014. CDL-PI(2014)0003 Or.Eng. Str. 8-9. Pogledati i žalbu SOC-a upućenu ombudsmanu 11. 5. 2017. godine (Ž-SA-06-458/17; pojašnjenje slučaja opisano na: <https://soc.ba/iz-rozog-izvjestaja-2017-sloboda-okupljanja-i-udruzivanja/>). Ombudsman je, rješavajući ovaj predmet, zanemario da međunarodni standardi ne dopuštaju zabranu okupljanja zato što što će neko drugo okupljanje biti na istom mjestu u isto vrijeme.

¹⁸ OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 17.

¹⁹ Pogledati članak 11. stavak 2. EKLJP-a.

²⁰ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 17. Pregled nacionalnih akata u vezi sa slobodom okupljanja dostupan na: <https://www.rightofassembly.info>.

²¹ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 17. Pogledati i Lashmankin i drugi v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 57818/09 i 14 drugih, 7. 2. 2017., par. 440.

²² Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija (2019). Izmijenjeni Nacrt općeg komentara br. 37 o članku 21. (Pravo na mirno okupljanje) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima [Revised Draft General Comment No. 37 on Article 21 (Right of Peaceful Assembly) of the International Covenant on Civil and Political Rights]. Nacrt pripremio izvjestilac Christof Heyns. Par. 60; OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 58; Fáber v. Mađarska, ESLJP, Aplikacija br. 40721/08, 24. 7. 2012., par. 56-58.

²³ Venecijanska komisija i OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (2019). Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu. CDL-AD(2019)026, Mišljenje br. 951/2019, Mišljenje ODIHR-a br: FoA-BiH/360/2019. Str. 22.

²⁴ Venecijanska komisija i OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (2019). Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu. CDL-AD(2019)026, Mišljenje br. 951/2019, Mišljenje ODIHR-a br: FoA-BiH/360/2019. Str. 21.

²⁵ Anne Peters i Isabelle Ley (2014). Komparativna studija o nacionalnom zakonodavstvu o slobodi mirnog okupljanja [Comparative Study on National Legislation on Freedom of Peaceful Assembly]. Max Planck Institute for Comparative Public and International Law. CDL-AD(2014)024, odobreno od Venecijanske komisije na njenom 99. plenarnom zasjedanju. Str. 143.

²⁶ Institut alternativa (2017). Institut alternativa odgovorio Ministarstvu unutrašnjih poslova: Dokažite da Zakon mora da se mijenja. Dostupno na: <https://institut-alternativa.org/institut-alternativa-odgovorio-ministarstvu-unutrasnjih-poslova-dokazite-da-zakon-mora-da-se-mijenja/>.

²⁷ Ustavni Sud Republike Hrvatske, Broj: U-I-295/2006, U-I-4516/2007, Zagreb, 6. 7. 2011., par. 24. Odluka dostupna na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_07_82_1767.html.

²⁸ Pregled ograničenja prava na slobodu okupljanja za vrijeme pandemije Covida-19 u različitim državama, dostupan na: <https://ecnl.org/wp-content/uploads/2020/04/Protest-in-a-Time-of-Pandemic.pdf>.

²⁹ Amnesty International (2020). Kyrgyzstan: Amnesty International welcomes the lifting of a ban on peaceful assemblies

but calls for investigation and redress. Javna izjava, AI Index broj: EUR 58/1965/2020. Dostupno na: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR5819652020ENGLISH.pdf>.

³⁰ Presuda dostupna na: <https://ulii.org/ug/judgment/constitutional-court-uganda/2020/6>.

³¹ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 23. Sekterarijat Venecijanske komisije je u decembru 2019. pripremio komparativnu analizu Zakona o pravu na slobodu okupljanja u BiH: https://www.venice.coe.int/Files/2019_951_BIH_freedom_of_assembly.xls.

³² Prednact je dostupan na: <http://www.fmup.gov.ba/v2/propisi.php?idkat=1>.

³³ Pogledati, primjerice, Zakon o javnom okupljanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 32/09 i 11/11), koji utvrđuje da su, ukoliko okupljanje zahvata i površinu puta i ukoliko će time biti obustavljen ili ometan promet, organizator/organizatorica dužni uz prijavu priložiti i odobrenje nadležnog organa u skladu sa Zakonom o osnovama sigurnosti saobraćaja na putevima u BiH.

Pogledati i članak 8. i članke 162.-170. Zakona o osnovama sigurnosti saobraćaja na putevima u BiH („Službeni glasnik BiH”, broj: 6/06, 75/06, 44/07, 84/09, 48/10, 18/13 i 8/17). Posebno je indikativan članak 165., kojim se utvrđuje da će zahtjev za obavljanje aktivnosti na putu biti odbijen ako organizator/organizatorica aktivnosti, prema procjeni nadležnog organa unutrašnjih poslova, nije u stanju provesti mjere za osiguranje učesnika/učesnica u saobraćaju i učesnika/učesnica aktivnosti. Iz ove odredbe jasna je mogućnost arbitarnosti nadležnog organa u njegovoj procjeni. Nadalje, u stavku 2. ovaj članak utvrđuje i da zahtjev za izdavanje odobrenja može biti odbijen ako bi, zbog održavanja aktivnosti na putu, trebalo obustaviti promet na važnijim prometnim pravcima, ili ako bi održavanje aktivnosti u većoj mjeri ugrozilo ili ometalo promet na putu.

Konačno, pogledati i članak 39. Odluke o sigurnosti i organizaciji prometa („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 14/97) kojom se utvrđuje da se aktivnosti na javnoj cesti, ulici i pješačkoj zoni ne smiju održavati bez odobrenja koje izdaje MUP Kantona Sarajevo, ali uz suglasnost Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo. Odluka dostupna na: https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/odluka_o_sigur_i_organiz_prometa.pdf.

³⁴ U tom smislu pogledati Zakon o privremenom korištenju javnih površina na području Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, broj: 20/04, 26/12, 32/12 i 24/15), koji zapravo nadležnost za odlučivanje o odobravanju mjesta za održavanje okupljanja prenosi s MUP-a na općinsko tijelo.

³⁵ Pogledati članak 7. stavak 2. Zakona o javnom okupljanju BD-a („Službeni glasnik BD-a”, broj: 28/12) i članak 3. stavak 3. Zakona o javnom okupljanju Zapadnohercegovačkog kantona („Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 118/08).

³⁶ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 27.

³⁷ Zakon o javnom okupljanju Srednjobosanskog kantona ne zahtijeva velik broj informacija u prijavi: moraju biti naznačeni samo vrijeme, mjesto, svrha održavanja javnog okupljanja i mjere koje će se poduzeti radi održavanja reda [članak 3. Zakona o javnom okupljanju Srednjobosanskog kantona („Službene novine Srednjobosanskog kantona/Županije Središnja Bosna”, broj: 15/00 i 4/05)].

³⁸ Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 26-27.

³⁹ Primjerice, povod za održavanje okupljanja, podatke o redarima/redarkama i predviđeni broj učesnika/učesnica okupljanja. (Specijalni izvjestitelj za prava na slobodu okupljanja i udruživanja Maina Kiai (2014). Izvještaj Općoj skupštini Ujedinjenih nacija. A/HRC/23/39, 23. sesija, točka 3. dnevnog reda: Promocija i zaštita svih ljudskih prava, građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uključujući pravo na razvoj. Str. 15.)

⁴⁰ U tom smislu OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija ističu da, iako je razumno postaviti određena pitanja u vezi s redarima/redarkama (primjerice, hoće li na okupljanju nositi identifikacijske oznake), redari/redarke ne smiju biti zamjena za policijske službenike/službenice te su ove dodatne informacije nepotrebne i treba ih ukinuti. (Venecijanska komisija i OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (2019). Zajedničko mišljenje o pravnom okviru kojim se uređuje sloboda mirnog okupljanja u Bosni i Hercegovini, u njena dva entiteta i u Brčko distriktu. CDL-AD(2019)026, Mišljenje br. 951/2019, Mišljenje ODIHR-a br: FoA-BiH/360/2019. Str. 13.)

U ovom kontekstu je zanimljiv članak 11. Zakona o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima Republike Hrvatske (Narodne novine, broj: 117/03, 71/06, 43/09, 34/11), koji nameće i dodatnu obvezu organizatorima/organizatori-cama sportskih takmičenja: „(1) Organizator športskog natjecanja kao redare može zapošljavati ili koristiti samo osobe koje su fizički i psihički sposobne za obavljanje poslova redara, koje imaju najmanje srednju stručnu spremu, koje nisu osuđivane za prekršajna djela protiv javnog reda i mira ili za kaznena djela počinjena iz koristoljublja ili počinjena iz nečasnih pobuda ili za koja se progoni po službenoj dužnosti. (2) Redari koji nisu zaposlenici organizatora športskog natjecanja ili zaposlenici trgovačkog društva koje obavlja djelatnost privatne zaštite moraju proći obuku kojom ih se upoznaje s njihovim obvezama i ovlastima i u kojoj se općenije stupanj njihove fizičke i psihičke pripremljenosti i podobnosti za obavljanje redarskih poslova. (...)”

⁴¹ U tom smislu ESLJP je utvrdio da treba dopustiti sve vrste okupljanja koje ne potiču na nasilje ili odbacivanje demokratskih načela - ma koliko bili šokantni i neprihvatljivi stavovi koje organizatori/organizatorice okupljanja propagiraju. (Sergey Kuznetsov v. Rusija, ESLJP, Aplikacija br. 10877/04, 23. 10. 2008., par. 45.)

⁴² Primjerice, gradonačelnik Prijedora je u svom dopisu građanskoj inicijativi Jer nas se tiče naveo da: “Što se tiče vašeg skupa, izražavamo rezervu jer skupovi koji nas vraćaju unazad i koji mogu izazvati podijeljena tumačenja građana ne doprinose daljem razvoju grada.” (Dopis gradonačelnika Prijedora Marka Pavića broj: 02-sl/13 od 24. 5. 2013.)

⁴³ Vidjeti slučaj Udruženja građana Oštra nula iz Banje Luke, kojem nije odobreno javno okupljanje za Međunarodni dan ljudskih prava 2014. godine jer je interna odluka gradskih vlasti Banje Luke bila da se na Trgu Krajine, u periodu od početka decembra do sredine januara a zbog održavanja Zimzograda, nikome ne daje dozvola za organiziranje javnog okupljanja. (Dragana Stanković i Miodrag Dakić (2017). Javni prostori i građanski aktivizam na području grada Banjaluka. Udruženje građana Oštra nula. Str. 36.)

⁴⁴ U tom smislu je postupanje ministra unutrašnjih poslova RS-a 31. 12. 2018. godine također bilo protivno međunarodnim standardima. On je tada najavio potpunu zabranu okupljanja u vezi s grupom Pravda za Davida jer, navodno, dovode do učestalog narušavanja reda i mira. [N1 BiH (2018). MUP RS-a će zabraniti nove proteste grupe Pravda za Davida. Dostupno na: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a306829/MUP-RS-zabranio-nove-proteste-grupe-Pravda-za-Davida.html> (datum pristupa: 15. 5. 2020.)]

⁴⁵ U tom smislu protivan je međunarodnim standardima Zaključak Općinskog vijeća Stari Grad Sarajevo kojim su zadužili općinskog načelnika da javnu površinu na Trgu fra Grge Marića (ispred katedrale Srca Isusova) ne izdaje u zakup ni za kakve manifestacije. Kao opravdanje naveli su: „(...) kako bi se poštovao javni red i mir i kako se ne bi narušio dignitet i svetost Katedrale, te građana i stanara susjednih objekata, kao i (...) ugostiteljskih objekata“. (Zaključak Općinskog vijeća Stari Grad Sarajevo, br.: 02-49-170/17 od 30. 3. 2017.)

⁴⁶ Primjerice, kad je od SOC-a traženo da dobije dozvolu Narodnog pozorišta Sarajevo da bi svoje okupljanje održao na platou ispred Pozorišta, odgovor tadašnje direktorice Pozorišta je bio da je njihova zgrada nacionalni spomenik te da ne mogu odobriti okupljanja koja zahtijevaju posebne mjere zaštite. Ovakav odgovor je protivan međunarodnim standardima, jer mirno okupljanje ne predstavlja rizik za oštećenje ili uništenje zgrade Pozorišta. Štaviše, tadašnja direktorica Pozorišta je u telefonskom razgovoru sa SOC-ovim timom izjavila da smatra da nije prikladno ispred Narodnog pozorišta organizirati okupljanja s ciljem promoviranja prava LGBTI osoba, jer „transparentni koji se nose na takvim okupljanjima šalju negativnu notaciju“ (Ena Bavčić (2019). Monitoring prava na slobodu okupljanja [Monitoring the Right to Free Assembly]. Europski centar za neprofitno pravo i Civil Rights Defenders u BiH. Str. 42.)

Također, kada je 8. 5. 2017. godine SOC kontaktirao Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo kako bio dobio dozvolu za organiziranje okupljanja LGBTI osoba, predstavnik Ministarstva je izvršnoj direktorici SOC-a rekao da smatra da je okupljanje LGBTI osoba zapravo „želja da se terorihu građani“, a ne miroljubivo okupljanje protiv nasilja prema LGBTI osobama. [Civil Rights Defenders (2017). Administrative Silence Violates LGBT Persons Right to Assembly. Dostupno na: <https://crd.org/2017/05/12/administrative-silence-violates-lgbt-persons-right-to-assembly/> (datum pristupa: 14. 5. 2020.)]

⁴⁷ Pogledati publikaciju Udruženja građana Oštra nula, u kojoj je istaknuto da su nadležne gradske službe u Banjoj Luci odbijale izdati dozvole za korištenje javnih prostora za potrebe okupljanja građana isključivo grupama koje vlasti smatraju oponentima. (Dragana Stanković i Miodrag Dakić (2017). Javni prostori i građanski aktivizam na području grada Banjaluka. Udruženje građana Oštra nula. Str. 9. i 21.)

⁴⁸ Sud je potvrdio i da su vlasti propustile provesti temeljnu istragu i sankcionirati počiniocce nasilja te su time prekršile i zabranu podvrgavanja mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju, i omogućile da se na Festivalu desi homofobno i transfobno nasilje. Odluka dostupna na: <http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/AP-4319-16-1169789.pdf>. Vidjeti i komentar na presudu: Boris Topić (2015). Predmet Queer Festival: Sloboda okupljanja i zabrana diskriminacije. Analitika – Centar za društvena istraživanja.

⁴⁹ Kako Civil Rights Defenders navodi, tijekom 2017. godine u FBiH su uglavnom organizirana lokalna okupljanja žena u malim lokalnim zajednicama ili selima (primjerice, okupljanje - uglavnom žena - protiv nelegalne gradnje mini-hidroelektrane na rijeci Kruščici, ili okupljanje radnica Fabrike obuće Fortuna), a u RS-u okupljanja s ciljem obilježavanja ratnih zločina te protesti ratnih veterana. Međutim, trend se mijenja u 2018. godini, kada u RS-u nastaje praksa velikih protesta u vezi s grupom Pravda za Davida. Ista praksa se nastavlja i u 2019. godini. (Ena Bavčić (2019). Monitoring prava na slobodu okupljanja [Monitoring the Right to Free Assembly]. Europski centar za neprofitno pravo i Civil Rights Defenders u BiH. Str. 8.)

⁵⁰ Pogledati, primjerice, medijske članke o protestima radnika/radnica Željezare Zenica (<https://www.klix.ba/vijesti/bih/radnici-zeljezare-zenica-se-nagurali-s-policijom-ima-povrijedenih/180125029#1>) ili o protestima boraca u Doboju (<https://www.klix.ba/vijesti/bih/borci-pripremaju-blokadu-magistralnog-puta-na-dvije-lokacije-u-doboju-na-silu-chemo-uzvatiti-silom/180303044>).

⁵¹ U 2017. godini ombudsman je zaprimio dvije žalbe u vezi s pravom na slobodu mirnog okupljanja, u 2018. godini četiri te u 2019. godini 11 žalbi zbog kršenja prava na slobodu okupljanja. (Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH (2020). Specijalni izvještaj o pravu na slobodu mirnog okupljanja. Str. 32.)

Ombudsman je u 2018. i 2019. godini primio nekoliko pojedinačnih žalbi građana Banje Luke i pripadnika grupe Pravda za Davida zbog, između ostalog, povrede prava na okupljanje. Pogledati žalbe Ž-BL-05-12/19, Ž-BL-05-1032/18, Ž-BL-05-1034/18, Ž-BL-05-7/19, Ž-BL-05-17/19, Ž-BL-05-19/19, Ž-BL-05-20/19, Ž-BL-05-21/19, Ž-BL-05-32/19, Ž-BL-05-59/19, Ž-BL-05-70/19, Ž-BL-05-146/19, Ž-BL-05-1012/18, Ž-BL-05-461/19 i Ž-BL-05-655/19.

⁵² To su: Asocijacija za demokratske inicijative; Banjalučki centar za ljudska prava; Boračka organizacija RS-a; Brdsko-biciklistički klub Daj krug, Bihać; Centar za mlade Kvart, Prijedor; Centar za životnu sredinu u Banjoj Luci; Društveni centar, Rudo; Ekološko društvo Bistro iz Kruščice; Fondacija CURE; Fondacija Izvor u Sarajevu; Građanska inicijativa Jer nas se tiče; grupa građana Pravda za Davida; grupa građana Pravda za Dženana; Helsinški odbor za ljudska prava u

Bijeljini; Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH; Organizacija Civil Rights Defenders u BiH; organizatori/organizatorice prve bosanskohercegovačke Povorke ponosa; Udruženje građana Tolerancijom protiv različitosti – ToPeeR; poslanik Draško Stanivuković; Savez sindikata RS-a; Sindikat solidarnosti Tuzlanskog kantona; SOC; Tuzlanski otvoreni centar; Udruga mladih Agape u Ljubuškom; Udruženje građana 15. maj, Tuzla; Udruženje građana Beba više, Brčko; Udruženje građana Eko forum, Zenica; Udruženje građana Oštra nula; Udruženje ReStart Srpska; Udruženje za pomoć djeci i omladini sa posebnim potrebama Tračak nade, Foča; Udruženje žena Romkinja Bolja budućnost, Tuzla i Udruženje žena Seka, Goražde.

Odgovore su dostavili: Banjalučki centar za ljudska prava; Centar za mlade Kvart, Prijedor; Centar za životnu sredinu u Banjoj Luci; Ekološko društvo Bistro iz Kruščice; Fondacija CURE; grupa građana Pravda za Davida; Helsinški odbor za ljudska prava u Bijeljini; Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH; Organizacija Civil Rights Defenders u BiH; Udruženje građana Tolerancijom protiv različitosti – ToPeeR; organizatori/organizatorice prve bosanskohercegovačke Povorke ponosa; Sindikat solidarnosti Tuzlanskog kantona; SOC; Udruženje građana Oštra nula; Udruženje ReStart Srpska i Udruženje žena Romkinja Bolja budućnost, Tuzla.

Ovi odgovori će u nastavku Izvještaja biti citirani na sljedeći način: Odgovori na upitnik Banjalučkog centra za ljudska prava od 10. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava), Odgovori Centra za mlade Kvart, Prijedor, od 4. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Kvart), Odgovori Centra za životnu sredinu u Banjoj Luci od 28. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Centra za životnu sredinu), Odgovori Ekološkog društva Bistro iz Kruščice od 4. 5. 2020., dopunjeni e-poštom na isti dan (u nastavku teksta: odgovori Bistro), Odgovori Fondacije CURE od 6. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Fondacije CURE), Odgovori Gerechtigkeits für David und alle Kinder von Bosnien und Herzegowina/Pravda za Davida i svu djecu od 4. 5. 2020., dopunjeni e-poštom na isti dan (u nastavku teksta: odgovori Pravda za Davida), Odgovori Helsinškog odbora za ljudska prava u Bijeljini od 6. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Helsinškog odbora za ljudska prava), Odgovori Inicijative mladih za ljudska prava u BiH od 22. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Inicijative mladih za ljudska prava), Odgovori organizacije Civil Rights Defenders u BiH od 5. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Civil Rights Defenders), Odgovori Udruženja građana Tolerancijom protiv različitosti - ToPeeR od 27. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori ToPeeR-a), Odgovori organizatora/organizatorica prve bosanskohercegovačke Povorke ponosa od 20. 7. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Povorke ponosa), Odgovori Sindikata solidarnosti Tuzlanskog kantona od 8. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Sindikata solidarnosti TK-a), Odgovori SOC-a od 5. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori SOC-a), Odgovori Udruženja građana Oštra nula od 20. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Oštre nule), Odgovori Udruženja ReStart Srpska od 25. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Udruženja Restart Srpska) i Odgovori Udruženja žena Romkinja Bolja budućnost, Tuzla od 24. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori Udruženja Bolja budućnost).

⁵³ Odgovore nije dostavio samo MUP Hercegovačko-neretvanskog kantona.

Odgovori nadležnih organa su sljedeći: Odgovori na upitnik MUP-a RS-a, br.: SM-1-053 od 26. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori RS-a), Odgovori na upitnik Policije BD-a od 8. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori BD-a), Odgovori na upitnik Bosansko-podrinjskog kantona, br.: 07/I-04-2678/20 od 23. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori BKP-a), Odgovori na upitnik MUP-a Kantona 10, Uprava policije Livno, br.: 02-03/3-03/20 od 7. 5. 2020, dopunjeni e-poštom 7. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori K10), Odgovori na upitnik MUP-a Kantona Sarajevo, Uprava policije Sarajevo, br.: 02/1-2-94/20 od 30. 4. 2020., dopunjeni e-poštom 14. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori KS-a), Odgovori na upitnik Posavskog kantona od 30. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori PK-a), Odgovori na upitnik Srednjobosanskog kantona od 5. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori SBK-a), Odgovori na upitnik Tuzlanskog kantona od 5. 5. 2020., dopunjeni e-poštom na isti dan (u nastavku teksta: odgovori TK-a), Odgovori na upitnik Unsko-sanskog kantona, br.: 05-04/04-1-110/20/PJ od 15. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori USK-a), Odgovori na upitnik MUP-a Zapadnohercegovačkog kantona, Uprava policije Ljubuški, br.: 02-2-329/20 od 27. 4. 2020., dopunjeni telefonskim razgovorom s gospodinom Damirom Čuturom 28. 4. 2020. (u nastavku teksta: odgovori ZHK-a) i Odgovori na upitnik Zeničko-dobojskog kantona, br.: 08-02-02/1-03-1-1779-1/20 od 5. 5. 2020. (u nastavku teksta: odgovori ZDK-a).

⁵⁴ Primjerice, u BD-u je u 2017. organizirano 458 okupljanja, u 2018. 577 okupljanja, a u 2019. ukupno 547 okupljanja. Za to vrijeme je u RS-u organizirano 1759 okupljanja (ne računajući sportske priredbe) u 2017. godini, u 2018. ukupno 2311 okupljanja te 1960 okupljanja u 2019. godini. (Odgovori BD-a i RS-a.)

⁵⁵ Vidjeti, primjerice, odgovore Bistro.

⁵⁶ Pogledati Tabelu 1.

⁵⁷ OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 18.

⁵⁸ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Fondacije CURE i Udruženja Restart Srpska.

⁵⁹ Odgovori organizacije Civil Rights Defenders, SOC-a, ToPeeR-a, Povorke ponosa, Sindikata solidarnosti TK-a i Oštre nule. Tako SOC u svojim odgovorima navodi da dodatno opterećenje prilikom organiziranja javnih skupova u vidu obveze organizatora/organizatorice da osigura prisustvo vatrogasaca, hitne pomoći, zaštitarske agencije, a u nekim slučajevima i postojanje željezne ograde i betonske barijere, predstavlja velik finansijski teret za organizacije civilnog društva. Ovo opterećenje dovodi do toga da, ukoliko organizator/organizatorica nema finansijskih sredstava, nije u mogućnosti ni ispuniti dodatne mjere koje nameću nadležni organi, što dovodi do nemogućnosti održavanja javnog okupljanja.

Kako SOC ističe, "(j)ednostavno rečeno, građani i građanke ne mogu uživati svoja ustavno i zakonski garantirana osnovna prava".

⁶⁰ Primjerice, Udruženje građana Oštra nula je u svojim odgovorima navelo da je policija nakon prekida jednog njihovog okupljanja, a tijekom policijskog saslušanja, organizatorici okupljanja rekla da na javnom okupljanju mora znati svaku osobu koja dođe na okupljanje te da okupljanju mogu prisustvovati samo članovi/članice organizacija koje su organizatori okupljanja. Ovim se nameće dodatna obveza organizatoru/organizatorici okupljanja koja zakonski nije utvrđena.

⁶¹ Odgovori Kvarta, Oštre nule i Udruženja Restart Srpska.

Kako Restart Srpska navodi, "Zakon je napravljen tako da gotovo ne postoji teoretska šansa da se ne prekrši prilikom održavanja protesta" te dodaju da je "odgovornost organizatora (...) ogromna i ide do te mjere da se organizator kažnjava i za nepropisan prelazak ulice nekog od protestanata."

⁶² OSCE-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava i Venecijanska komisija (2010). Smjernice o slobodi mirnog okupljanja [Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly]. Drugo izdanje. Str. 36-37.

⁶³ Ovaj izazov naveli su gotovo svi koji su dostavili odgovore na upitnik: Banjalučki centar za ljudska prava, Kvart, Civil Rights Defenders, Bistro, Fondacija CURE, Pravda za Davida, Helsinški odbor za ljudska prava, Inicijativa mladih za ljudska prava, ToPeeR, Povorka ponosa, SOC, Oštra nula i Restart Srpska.

⁶⁴ Odgovori Inicijative mladih za ljudska prava, SOC-a i ToPeeR-a.

⁶⁵ Odgovori Fondacije CURE. Pogledati i odgovore Povorka ponosa, u kojima se ističe da proces prijave nije naklonjen neformalnim grupama građana/građanki, koje obično nemaju kancelariju i faks te se dešavalo da nadležni organi (koji često ne koriste e-poštu nego zastarjele načine komunikacije) nisu znali gdje i kome poslati pisane odgovore u vezi s prijavom okupljanja.

⁶⁶ Odgovori Kvarta.

⁶⁷ Pogledati, primjerice, odgovore Kvarta, ToPeeR-a ili SOC-a.

Fondacija CURE navodi da je procedura u različitim kantonima toliko različita da se organizacije iz drugih kantona nisu mogle snaći u mnoštvu propisa i procedura u Kantonu Sarajevo te su im članice Fondacije CURE pomagale prilikom prijave okupljanja u Kantonu Sarajevo.

⁶⁸ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Fondacije CURE i Udruženja Restart Srpska.

⁶⁹ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Centra za životnu sredinu, ToPeeR-a i Oštre nule.

⁷⁰ Odgovori Helsinškog odbora za ljudska prava, koji navodi da jedini problem s kojim se susreću prilikom prijavljivanja okupljanja jeste duže čekanje na odgovor institucije u pogledu toga da li im je odobreno organiziranje javnog okupljanja ili nije.

⁷¹ Ovaj izazov naveli su: Banjalučki centar za ljudska prava, Kvart, Centar za životnu sredinu, Civil Rights Defenders, Bistro, Fondacija CURE, Povorka ponosa, SOC, Oštra nula i Restart Srpska.

⁷² Primjerice, organizatori/organizatorice Povorka ponosa ističu da Vlada Kantona Sarajevo i lokalne institucije nisu pomogle u pokrivanju ogromnih finansijskih troškova dodatnih mjera koje su zahtijevane za organizaciju Povorka. Međutim, da organizatori/organizatorice nisu uspjeli pokriti te troškove, omogućili bi policiji da tvrdi da nisu ispunjeni svi zakonski uvjeti za održavanje okupljanja, što bi de facto značilo zabranu održavanja Povorka.

⁷³ Ovaj izazov naveli su: Banjalučki centar za ljudska prava, Centar za životnu sredinu, Bistro, Fondacija CURE, Pravda za Davida i Restart Srpska.

⁷⁴ Nalazi ovog izvještaja ukazuju da nije riječ o percipiranoj nego stvarnoj diskriminaciji.

⁷⁵ Ovdje je važno napomenuti da SOC još od 2015. godine provodi različite vrste edukacija za policiju u Kantonu Sarajevo, što je vjerovatno uticalo na veću senzibilnost policijskih službenika/službenica te u konačnici navodi na zaključak da edukacija i generalno veća saradnja mogu biti od značaja i za poštovanje prava na slobodu okupljanja generalno.

⁷⁶ Primjerice, Udruženje Bolja budućnost, Inicijativa mladih za ljudska prava ili Sindikat solidarnosti TK-a.

Sindikat solidarnosti TK-a u svojim odgovorima čak navodi da je policija od njih uvijek po pravilu tražila da na okupljanju osiguraju vatrogasno vozilo i ambulantna kola s ljekarom, ali da su oni uvijek odgovarali da za to nemaju sredstava te da će proteste organizirati i bez ispunjavanja navedenih uvjeta, što je policija dopuštala.

⁷⁷ Pogledati, primjerice, odgovore SOC-a.

⁷⁸ Odgovori SOC-a.

⁷⁹ Ovaj izazov naveli su: Banjalučki centar za ljudska prava, Inicijativa mladih za ljudska prava, ToPeeR i Restart Srpska.

⁸⁰ Ovaj izazov naveli su Kvart, Oštra nula i Restart Srpska.

⁸¹ Odgovori Inicijative mladih za ljudska prava, ToPeeR-a i Povorka ponosa.

⁸² Slično u svojim odgovorima tvrde i Banjalučki centar za ljudska prava, Centar za životnu sredinu, ToPeeR i Povorka ponosa.

⁸³ Tako Banjalučki centar za ljudska prava navodi da se u praksi dešava da policajci imaju znanje u pogledu međunarodnih standarda u ovoj oblasti, ali da se u konačnici poštuju naredbe njihovih nadređenih - iako su suprotne zakonskim i međunarodnim propisima.

⁸⁴ Odgovori K10, SBK-a, TK-a, USK-a i ZDK-a.

⁸⁵ Odgovori KS-a, PK-a, USK-a i ZDK-a.

⁸⁶ Odgovori K10 i USK-a.

⁸⁷ Odgovori TK-a i ZDK-a.

⁸⁸ Odgovori SBK-a, TK-a i USK-a.

⁸⁹ Opet, uzimajući u obzir međunarodne standarde koji jasno potvrđuju da je posao države omogućavanje i osiguravanje okupljanja, ovaj izazov bi trebao biti eliminiran uvođenjem zakonskih odredbi koje bi utvrđivale da je zaštita na okupljanju zapravo zadaća policije.

⁹⁰ MUP Zeničko-dobojskog kantona ističe da je neprijavlivanje okupljanja jedan od glavnih izazova s kojima se susreće. Uzevši u obzir međunarodne standarde koji jasno ističu da za većinu okupljanja prijavu i ne treba zahtijevati, ovo uopće ne bi trebalo biti problematično.

⁹¹ Odgovori K10.

⁹² Odgovori SBK-a.

⁹³ Odgovori USK-a.

⁹⁴ Odgovori USK-a.

⁹⁵ Odgovori ZDK-a.

⁹⁶ Odgovori BD-a i K10.

⁹⁷ U svom odgovoru naveli su i da će se provesti javna rasprava na ovu temu.

⁹⁸ Odgovori BD-a.

⁹⁹ Na vanrednom zasjedanju 24. 6. 2020. Vlada BD-a je usvojila Nacrt. [N1 BiH (2020). Vlada Brčko distrikta usvojila Nacrt zakona o mirnom okupljanju. Dostupno na: <http://ba.n1info.com/Vijesti/a443189/Vlada-Brcko-distrikta-usvojila-Nacrt-zakona-o-mirnom-okupljanju.html> (datum pristupa: 13. 7. 2020.)]

¹⁰⁰ Interesantan je odgovor MUP-a Zapadnohercegovačkog kantona: „(...) Ne treba brkati demokraciju i anarhiju. Sloboda javnih okupljanja DA, pravo na nenasilne prosvjede DA, pravo na izražavanje političkog mišljenja suprotnog mišljenju vladajuće većine DA, ali blokade prometa i paraliza županije NE.” Također su dodali da: „mi kao policija ne možemo i nećemo dopustiti gruba kršenje zakona kao što su blokade prometa, paraliza gospodarskog života i sl.”

¹⁰¹ U tom smislu MUP Kantona Sarajevo je na pitanje „Kakav je vaš stav o javnim okupljanjima generalno, da li imaju svoju svrhu i koliko su neophodna u demokratskom društvu? Pojasnite.” odgovorio jednom rečenicom: „Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo postupa u skladu sa važećim zakonskim propisima, pa tako i u skladu sa Zakonom o javnom okupljanju koji važi na području Kantona Sarajevo, a organizatori javnim okupljanjima izražavaju svoje političke, socijalne interese i druga uvjerenja.”

¹⁰² Odgovor ZHK-a.

Unsko-sanski kanton je u ovom smislu dao kontradiktorne odgovore. Naime, na pitanje koliko je bilo prekinutih okupljanja u naznačenom periodu odgovorili su da nije bilo prekida najavljenih okupljanja. Međutim, na pitanje koliko je bilo javnih okupljanja u promatranom periodu na teritoriju koji je pod njihovom nadležnošću naveli su da su dva okupljanja prekinuli, što navodi na zaključak da su prekinuta okupljanja bila nenajavljena.

¹⁰³ Odgovori SBK-a, ZDK-a i ZHK-a.

¹⁰⁴ Ako se izuzme Tuzlanski kanton (jer je tu uglavnom bila riječ o prekidima nogometnih utakmica).

¹⁰⁵ Riječ je o okupljanjima organiziranim u Gorici, općina Grude (jednom), i na području Ljubuškog (osam puta), a u organizaciji Udruge zaboravljeni branitelji.

¹⁰⁶ Odgovori ZHK-a.

¹⁰⁷ Odgovori RS-a.

Također, Udruženje Restart Srpska navodi da im je jedno okupljanje prekinuto jer su učesnici/učesnice prišli/prišle zgradi Vlade RS-a bliže od 50 m, što je zakonski zabranjeno.

¹⁰⁸ Centru za mlade Kvart, Prijedor; Centru za životnu sredinu u Banjoj Luci i Udruženju građana Oštra nula.

Centar za životnu sredinu je u odgovoru na pitanje o prekidima okupljanja koja su organizirali naveo da nije bilo prekida njihovih okupljanja u promatranom periodu, ali su u odgovoru na drugo pitanje naveli da im je tradicionalni osmomartovski marš prekinut u 2019. godini upravo zbog prisustva članova/članica grupe Pravda za Davida.

¹⁰⁹ Zanimljivo je da se odgovori MUP-a Kantona Sarajevo ne slažu s odgovorima koje smo dobili od organizatora/organizatorica okupljanja u Kantonu Sarajevo. Naime, MUP je u svojim odgovorima naveo da je u promatranom periodu (2017.-2019.) samo jedno okupljanje bilo zabranjeno, dok odgovori organizatora/organizatorica upućuju da je bilo više zabrana u naznačenom periodu.

¹¹⁰ Prema odgovorima RS-a, u RS-u je u promatranom periodu zabranjeno 15 okupljanja (četiri u 2017., dva u 2018. i devet u 2019. godini), a razlog su bile nepravovremene prijave, nepotpune prijave i postojanje stvarne opasnosti od ugrožavanja sigurnosti ljudi i imovine. U Kantonu Sarajevo je, prema odgovorima KS-a, samo jedno okupljanje bilo zabranjeno u navedenom periodu, i to zbog nepravovremene i nepotpune prijave. U Tuzlanskom kantonu je, pak, svih devet zabranjenih okupljanja zabranjeno zbog nepravovremenog podnošenja prijave. Konačno, u Unsko-sanskom kantonu su sve zabrane okupljanja opravdane “neurednom i nezakonitom” prijavom.

Od organizatora/organizatorica okupljanja kojima je dostavljen upitnik, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH je u svojim odgovorima navela da im je nekoliko puta u promatranom periodu zabranjeno okupljanje zbog nepravovremene prijave.

¹¹¹ Odgovori ZHK-a, Fondacije CURE i SOC-a (u dva slučaja nisu dobili dozvolu od privatnih vlasnika/vlasnica prostora).

¹¹² Odgovori ZDK-a.

¹¹³ Odgovori SOC-a.

¹¹⁴ Odgovori ToPeeR-a.

¹¹⁵ U periodu 26. 3. 2018.-25. 12. 2018. grupa Pravda za Davida je prijavila i dobila odobrenje za organiziranje pet

velikih okupljanja. Ostala su bila manja i nenajavljena. Međutim, nakon 25. 12. 2018. godine u desetak navrata su bezuspješno prijavljivali okupljanja.

¹¹⁶ Pogledati odgovore Kvarta, Centra za životnu sredinu i Oštre nule.

¹¹⁷ Indikativno je da je zabrana okupljanja ove grupe građana uslijedila nakon što je konstituirana vlast u RS-u. [“Napominjemo da su se protestna okupljanja Pravda za Davida desila u izbornoj godini, 2018. su bili Opšti izbori, 17. 12. 2018. godine je konstituirana vlast u RS-u.” (Odgovori Pravde za Davida)]

¹¹⁸ Direktna zabrana okupljanja u ovom slučaju nije bilo, ali je administrativna šutnja Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo de facto dovela do zabrane okupljanja. Naime, SOC je MUP-u Kantona Sarajevo prijavio održavanje protestnog marša za Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije (13. 5.), a tražio je i saglasnost Ministarstva saobraćaja Kantona Sarajevo (jer je marš bio planiran i na ulici na kojoj se promet odvija). Saglasnost Ministarstva saobraćaja zatražena je više od mjesec dana prije planiranog marša, iako zakonski rok iznosi 15 dana prije održavanja okupljanja. No, rješenje Ministarstva stiglo je tek 11. 5. 2017. u 16:08, što je bilo prekasno za izvršavanje daljnjih koraka kako bi se marš održao. (Zakon o osnovama sigurnosti saobraćaja na putevima u BiH obavezuje organizatora/organizatoricu javnog okupljanja da putem medija, najkasnije 48 sati prije održavanja okupljanja, obavijesti javnost o promjeni režima saobraćaja.)

¹¹⁹ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Civil Rights Defendersa i ToPeeRa.

¹²⁰ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Kvarta, Fondacije CURE, Helsinškog odbora za ljudska prava, organizacije Civil Rights Defenders, ToPeeRa, Sindikata solidarnosti TK-a i SOC-a. Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH naglašava i da je potrebno zabraniti okupljanja neofašističkih organizacija.

¹²¹ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, ToPeeRa, SOC-a i Oštre nule.

¹²² Odgovori organizacije Civil Rights Defenders i Povorke ponosa.

¹²³ Odgovori organizacije Civil Rights Defenders.

¹²⁴ Odgovori organizacije Civil Rights Defenders, Inicijative mladih za ljudska prava, ToPeeRa i SOC-a.

¹²⁵ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, društva Bistro, organizacije Civil Rights Defenders, SOC-a, Sindikata solidarnosti TK-a, Oštre nule i Udruženja Restart Srpska.

Kako društvo Bistro navodi, “(...) ako protest pravite da ukažete na neregularnosti Ministarstva za vodoprivredu, poljoprivredu i šumarstvo, onda to iziskuje protest, mirno okupljanje ispred te institucije, a ne daleko negdje na drugom kraju grada”.

¹²⁶ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Centra za životnu sredinu, organizacije Civil Rights Defenders, Povorke ponosa, SOC-a, Sindikata solidarnosti TK-a, Oštre nule i Udruženja Srpska.

¹²⁷ Odgovori SOC-a, Fondacije CURE, ToPeeRa i Povorke ponosa.

¹²⁸ Odgovori Banjalučkog centra za ljudska prava, Centra za životnu sredinu, organizacije Civil Rights Defenders, ToPeeRa i SOC-a, a na sličan zaključak upućuju i Bistro i Pravda za Davida. Ovi posljednji navode da su više puta nakon 25. 12. 2018. godine prijavljivali mirna okupljanja, ali su prijave svaki put odbijene bez ikakvog obrazloženja.

Organizacija Civil Rights Defenders u BiH ističe da bi se ombudsman trebao aktivno uključiti u nadgledanje prava na javno okupljanje i na procesuiranje žalbi u vezi s ovim pravom.

¹²⁹ Odgovori Centra za životnu sredinu, Helsinškog odbora za ljudska prava i Povorke ponosa.

¹³⁰ U tom smislu pozdravljamo obuke koje su organizirali OSCE i Venecijanska komisija. [OSCE (2018). Sloboda okupljanja u fokusu obuka u organizaciji Misije OSCE-a u BiH i ODIHR-a. Dostupno na: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/377824> (datum pristupa: 31. 5. 2020.)]